

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İRAN’IN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK
ULUSLARARASI TEPKİLER**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Tarık DEMİR

İstanbul, 2018

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İRAN’IN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK
ULUSLARARASI TEPKİLER**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Tarık DEMİR

Öğrenci No:

130771004

Danışman:

Doç. Dr. Armağan GÖZKAMAN

İstanbul, 2018

YEMİN METNİ

“İran’ın Nükleer Programına Yönelik Uluslararası Tepkiler” başlıklı sunduğum Yüksek Lisans Tezi Projesi, bilimsel ahlak ve etiklere uygun olacak şekilde bizzat benim tarafımdan yazılmıştır. Faydalandığım bütün kaynakların çalışmanın kaynakça kısmında gösterildiğini ve çalışmamın içinde de olması gerektiği şekilde atıflar yapıldığını tüm dürüstlüğümlle doğrularım. 30/05/2018

Tarık DEMİR

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ,
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

30/05/2018

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim Dalı *Uluslararası İlişkiler* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 130771004 numaralı **Tarık DEMİR'in** "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*İran'ın Nükleer Programına Yönelik Uluslararası Tepkiler*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 23.01.2018 tarih ve 2018/04 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (62) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında *oyçokluğu/oybirliği* ile ~~Kabul/Red-~~ ~~veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Doç.Dr. Armağan GÖZKAMAN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY
(İstanbul Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğretim Üyesi Ozan ÖRMECİ
(Beykent Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Tarık DEMİR
Danışmanı : Doç. Dr. Armağan GÖZKAMAN
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi 2018
Alanı : Uluslararası İlişkiler
Anahtar Kelimeler : Dış Politika, Nükleer Enerji Politikası, Savaş, Silahsızlanma

ÖZ

İRAN'IN NÜKLEER ENERJİ PROGRAMINA YÖNELİK ULUSLARARASI TEPKİLER

Bu çalışmanın amacı, İran'ın nükleer enerji politikasına verilen tepkileri ortaya koymaktır. İran'ın nükleer enerji kapasitesini yükseltme arzusu Batılı devletlerin politikacılarını önemli sorularla karşı karşıya bırakmıştır: İran gerçekten enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla mı bunu yapmaktadır? Yoksa enerji alanındaki konumunu sağlamlaştırmak ve enerji politikalarındaki baskınlığıyla kendi Hinterlandını büyütmek amacıyla mı bunu yapmak istemektedir? İran'ın nükleer politikasında ortaya koyduğu hedefler, Batılı devletlerin uzun vadeli çıkarlarına ters düşmektedir. İran'ın nükleer tesisler inşa etmedeki ısrarcı tavrı uluslararası kamuoyunda yankı uyandırmıştır. İran'ın nükleer dosyasına, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler de dâhil olmak üzere pek çok uluslararası aktör tepki göstermiştir. Bu tartışmalar çerçevesinde sorunun kısa vadeli çözüm ihtimali düşük gözükmektedir. İran'ın bu politikadaki ısrarcı tavrının devam etmesinin krizin derinleşmesine yol açacağı öngörülmektedir.

Name and Surname : Tarık DEMİR
Supervisor : Assoc. Dr. Armağan GÖZKAMAN
Degree and Date : Master 2018
Major : International Relation
Key Words : Disarmament, Foreign Policy, Nuclear, Weapons

ABSTRACT

INTERNATIONAL RESPONSES TO IRAN’S NUCLEAR ENERGY PROGRAM

The objective of this study is to expose the reactions to Iran’s nuclear energy policy. Faced with Iran’s desire to develop nuclear energy capacity, Western decision makers had to seek the answer of the following question: Does Iran really intend to meet her energy needs, or does she aim to consolidate her position in the field of energy in a way to enlarge her own hinterland? Iran’s nuclear ambitions run counter to the long-term interests of Western states. The insistence of Iran in building nuclear facilities has repercussions in the international fora. Many actors, including the United States and the member states of the European Union have reacted to Iran’s nuclear dossier. One can legitimately argue that a short-term solution is difficult to conceive. It is anticipated that continuing Iran's insistent attitude in this policy will lead to the deepening of the crisis.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN'IN NÜKLEER ENERJİ TERCİHİ ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

1.1. İran'ın Dış Politika Tercihleri	2
1.2. İran'ın Ulusal Güvenlik Anlayışı	4
1.3. İran'ın Enerji Yatakları ve Nükleer Tesisleri	6
1.3.1. Petrol Yatakları	7
1.3.2. Doğalgaz Kaynakları	8
1.3.3. Enerji Üretimi ve Talebi.....	11
1.3.4. Nükleer Tesisler ve Kapasitesi.....	12
1.4. İran'ın Nükleer Programı ve Tarihi.....	14
1.5. İran'ın Nükleer Programının Tarihsel Arka Planı ve Uluslararası Tepkiler.....	17
1.5.1. Nükleer Kriz ve İran	18
1.5.2. 11 Eylül Terör Saldırısı Sonrası Uluslararası Toplumun Krize Bakış Açısındaki Değişimler.....	20
1.5.3. 2002'de Gerçekleşen Nükleer Kriz	23

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN'IN NÜKLEER ÇALIŞMALARINA KARŞI OLUŞAN KÜRESEL VE BÖLGESEL TEPKİLER

2.1. Nükleer Çalışmalarına Karşı Oluşan Küresel Tepkiler.....	25
2.1.1. Birleşmiş Milletler	27
2.1.2. Amerika Birleşik Devletleri	31
2.1.3. Avrupa Birliği	32
2.1.4. Rusya ve Çin.....	32
2.2. İran'ın Nükleer Çalışmalarına Karşı Oluşan Bölgesel Tepkiler	33

2.2.1. Arap Ülkelerinin Tepkisi.....	34
2.2.2. Türkiye'nin Tepkisi.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜKLEER KRİZ VE DİPLOMATİK SEÇENEKLER

3.1. ABD ve Tahran Arasında Gerçekleşen Görüşmeler.....	38
3.1.1. ABD'nin Nükleer Çalışmaları Konusunda İran'a Karşı Tutumu	39
3.1.2. Barack Obama Dönemi Gerçekleşen Görüşmeler	40
3.1.3. Trump Dönemi İran Politikası ve Söylemi	41
3.2. AB/3 Dönemi İran'ın Nükleer Programını Engelleme Girişimleri.....	43
3.2.1. Viyana Anlaşması	46
3.2.2. Tahran Bildirisi	47
3.2.3. 1929 Sayılı Yaptırım Kararı	49
3.2.4. İstanbul Görüşmeleri	49
3.2.5. Tahran'ın Nükleer Çalışmalarıyla İlgili UAEK Raporu	50
3.3. P5+1 İle İran Arasındaki Geçen Görüşmelerde Geline Aşama ve Sonuçları ...	51
3.3.1. P5+1 İle İran Arasında Geçen “İran Nükleer Programı” Hakkında Görüşmeleri.....	52
3.3.2. P5+1 ve İran Arasındaki Son Dönem Görüşmeler ve Geline Aşama	53
3.4. OKEP Kapsamında Oluşan Siyasal ve Ekonomik Sonuçlar.....	54
3.4.1. OKEP Kapsamında Oluşan Siyasi Etkiler ve Sonuçlar	57
3.4.2. OKEP Kapsamında Oluşan Ekonomik Etkiler ve Sonuçlar	58
SONUÇ	61
KAYNAKÇA	64

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
FFEP	: Fordo Yakıt Zenginleştirme Tesisi
FFL	: Yakıt Üretim Laboratuvarı
HWZPR	:Ağır Su Sıfır Güç Reaktörü
IAEK	: İran Atom Enerji Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INP	: İran Nükleer Programı
KİS	: Kitle İmha Silahı
kW	: Kilowatt
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğalgaz
MW	: Megawatt
NSYÖA	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması
OKEP	: Kapsamlı Ortak Eylem Planı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAEK	: Uluslararası Atom Enerji Kurumu
UCL	: Uranyum Kimya Laboratuvarı

GİRİŞ

Dünyada Şia mezhebine dayanan İslam şeriatının hâkim olduğu tek ülke olan İran, özgün bir siyasi anlayışa, zengin tarihe ve yüksek miktarda enerji rezervlerine sahiptir. Bununla birlikte İran toplumu kültürel anlamda muhafazakâr bir yapıya da sahiptir. Muhafazakârlığının yanı sıra Şia mezhebinin sosyal adalete duyarlı ve yenilikçi olma iddiası, dinsel ve kültürel anlamda İran toplumuna etki etmiştir. Bu yönleriyle İran, Batının siyasi anlayışından ve kültüründen çok farklıdır.

Orta Doğu'nun merkezinde yer alan İran toprakları, Hazar Havzası'nı içinde barındırmakla beraber Hürmüz Boğazı gibi önemli bir boğazın da kontrolünü sağlamaktadır. Ayrıca enerji rezervleri açısından da dünyada önemli bir ülke konumdadır. Her geçen gün dünyadaki enerji talebinin ve enerji rekabetinin sürekli arttığı düşünüldüğünde İran'ın önemi net olarak ortaya çıkmaktadır.

İran teknolojide atılımlar yaparak enerji ithalatını nasıl düşürebileceği üzerine yoğunlaşmıştır. Dünyada enerjiye olan talebin artması İran gibi nükleer güç olma yönünde adımlar atan ülkelerin zaman içinde daha da önem kazanmasını sağlamıştır. Bu çalışmadaki amaç, İran'ın nükleer enerji projesini vebu proje doğrultusunda attığı adımların uluslararası alanda yarattığı etkileri inceleyip İran'ın konuya yönelik tepkilerini değerlendirmektir. Ayrıca bu çalışmada İran ile Batılı ülkeler arasındaki diplomatik gelişmeler değerlendirilmiş ve nükleer enerji projesinin doğurabileceği sonuçlar ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN’IN NÜKLEER ENERJİ TERCİHİ ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

İran’ın nükleer enerji politikasının dış politika alanında önemli etkileri olmuştur. İran, nükleer enerji faaliyetlerini bölgesel ve küresel politikayı göz önünde bulundurarak yürütmektedir. Bölgesel ve küresel çıkarlar ile var olan tehditleri değerlendirerek, nükleer krizi şavaşa varmayacak seviyede tutup uluslararası topluma karşı koz olarak kullanmayı amaçlamaktadır. Böylelikle dış politikada da üzerine gelen diğer faktörlerin geri planda kalmasını sağlayarak, daha büyük bir problemle diğer sorunları perdelemenin avantajını kullanmaktadır.

1.1. İran’ın Dış Politika Tercihleri

1 milyon 648 bin kilometre karelik yüzölçümüne sahip olan İran’ın jeopolitik önemini arttıran unsurlardan biri, topraklarında bulunan Hürmüz Boğazı’dır. Ayrıca zengin enerji kaynakları olan bu ülkede gıda bolluğu ve ticaret akışının da nispeten iyi olması İran’ın jeopolitik önemini arttıran bazı sebepler arasındadır. Bu durum İran’a uygulanan ambargoda, halkın ekonomik açıdan rahat ve müreffeh bir şekilde yaşamasına olanak sağlamış ve ambargo sebebiyle yönetime karşı oluşabilecek muhtemel tepkilerin ortaya çıkmasını engellemiştir. İran’ın tarihi geçmişi, coğrafi konumu, toplumsal ve kültürel yapısı bölgede şimdiye kadar güç sahibi olmasını sağlamıştır.

Zengin enerji kaynaklarını elinde bulundurması ve merkezi bir coğrafyada yer alması İran’a dış politikada avantaj sağlamaktadır. Ayrıca İran, Şii coğrafyasında etkin bir güç olarak görülmekte ve Orta Doğu’da politikalara yön veren bir bölgesel güç olmaya çalışmaktadır. İran hem coğrafi açıdan hem de Şii kimliği ve nüfusu açısından Orta Doğu’da “eksen devlet” konumunda bulunmaktadır. 11 Eylül terör saldırılarının yarattığı etki sonrasında uluslararası arenada ortaya çıkan politikalar değerlendirildiğinde ve günümüzde oluşan bölgesel denklemler göz önüne alındığında İran, ABD tarafından ulusal güvenliğine bir tehdit olarak tanımlanmaktadır. Bütün bu parametreler göz önüne alındığında, İran’ın hem

uluslararası arenada hem de bulunduğu bölgede etkin politika yürüttüğü ve söz sahibi olduğu görülmektedir.

ABD dış politikası tarafından İran, Orta Doğu'nun şekillenmesi açısından ortaya çıkan etkin bir unsur olarak görülmektedir. Bush döneminde yaşanan 11 Eylül terör saldırısı sonrası ABD, Afganistan'da yer alan El Kaide ve Taliban gibi örgütlere karşı yürüttüğü savaşta İran'ı yerel istihbarat faaliyetlerini sürdürmek amacıyla kullanmıştır.¹ ABD'nin desteklediği bir Afgan hükümeti kurulması sonrası İran, tekrar şer eksenindeki ülkeler kapsamında değerlendirilmiştir.² ABD, İran'la diplomatik ilişkilerin normalleşmesi adına yürütülecek bir faaliyete pekte istekli olmadığını açıkça beyan etmiştir. Bu plana bakmadan önce İran'ın toplumsal düzenine ve dinamiklerine, politik bakış açısına ve günümüzdeki dış politik tutumunu etkileyen tarihi penceresine de değinmek gerekmektedir. Ayrıca tüm uluslararası çabalara rağmen İran'ın nükleer enerji çalışmalarıyla ilgili ısrarcı olmasını etkileyen başka faktörler de vardır. Bu faktörler tarihi deneyimlerin şekillendirdiği psikopolitik nedenler olarak tanımlanabilir.

19. ile 20. yüzyıllara baktığımızda İran coğrafyasının, jeopolitik çatışmaların ortasında kalması, dış politikada İran'ın, karar mekanizmalarının hem psikolojik hem de politik açıdan değişmesinde önemli bir etken olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve İngiltere işgalleri, stratejik olarak İran'ın bakış açısında önemli değişmelere neden olmuştur. İran dış politika anlayışı bu işgal tedirginliğiyle şekillenmiştir. 1980'lerde İran ve Irak arasındaki savaş İran'ın işgal edilme ihtimalini artırırken uluslararası sistemin ve Batı'nın savaşta takındığı tutum da Tahran'ın "stratejik açıdan yalnız kalmasına" neden olmuştur. 11 Eylül 2001 sonrasında ABD'nin Irak ve Afganistan'a Birleşmiş Milletler (BM) kararı olmadan müdahale etmesi ve bölgeye yerleşmeye çalışması, İran'ın "kuşatılmışlık psikolojisini ve işgal korkusunu" daha da tetiklemiştir.³ Bu durum İran'ın dış

¹SputnikNews, *İran: Irak ve Afganistan'da ABD İle İşbirliği Yaptı*, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201606291023630707-iran-abd-rafsancani-afganistan-irak/>, Erişim Tarihi:10.07.2016.

²Bilgehan Alagöz, (2011), **İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri**, **Uluslararası Orta Doğu Kongresi**, Bildiri Kitabı Cilt 1, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2012, s.421.

³Alagöz, a.g.e., s.421.

politikasındaki ABD karşıtlığı eğilimini hızlandırmış ve güvenlik anlamında Tahran ve Washington karşı karşıya getirmiştir. Bu hedefler çerçevesinde başını Batılı ülkeler ve ABD'nin çektiği bazı dış politik müdahaleler sebebiyle İran'ın uluslararası toplumdan izolasyonu sağlanmaya çalışılmıştır. İran İslam Devrimi'nden günümüze olan süreçte İran'ı "uluslararası alandan uzaklaştırmaya" yönelik politik tutumlar en üst seviyeye çıkartılmıştır. Ayrıca Batı'nın İran ile mücadelede farklı zamanlarda izlediği yumuşak güç (havuç-sopa) yöntemi öngörülen zaferin elde edilmesini sağlamamıştır. Tam tersine İran'ın işgal ve/veya kültürel yayılma yöntemiyle etki alanını genişletebileceği korkusu sebebiyle bu ülkelerin güvenlikçi politikalarının daha da artmasına neden olmuştur.⁴ Yaşanan gelişmelerin ışığında İran, dış politikasında savunma refleksi geliştirip ulusal imajını değiştirmiştir. Ayrıca İran, dış politikadaki enerji gücünü de her zaman masada tutmuş ve bunu değerlendirmeyi iyi bilmiştir.

1.2. İran'ın Ulusal Güvenlik Anlayışı

İslam Devrimi öncesi İran, Batı tarzı bir askerî yapıya sahipti. Gerçekleşen İran İslam Devrimi ve İran-Irak Savaşı'nın ardından Batı, Tahran'a sırtını çevirerek Irak'a askerî yardımda bulunmuştur. Bu gelişmeler neticesinde İran, askerî sisteminde bazı değişikliklere giderek ordusundaki askerî sistemi deniz, hava ve kara kuvvetleri olarak yeniden düzenlemiştir. Bu çerçevede İran nükleer anlamda da saldırılara karşı caydırıcılığını arttırmayı amaçlamıştır.⁵

İran Ordusu, Devrim Muhafızları ve nizami ordudan oluşan ikili bir askerî yapıdan meydana gelmektedir. Şah Rıza Pehlevi zamanında askerî sistem İngiltere ve ABD'ye dayanmaktayken, devrim sonrasında meydana gelen İran-Irak Savaşı nedeniyle uygulanan yaptırımlar sonrasında Tahran, kendi nizami ordularını yaratarak dışa bağımlı olan askerî yapısını ortadan kaldırmıştır. Aynı zamanda, bu süreçte askerî açıdan Ruslar ile ortaklık yapılmıştır. Bunun dışında İran siyasetinin

⁴ Alagöz, a.g.e., s.423.

⁵Ertan Efegil, *İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar*, Orta Doğu Analiz Elektronik Dergisi, Cilt 4, Sayı:48, s.66, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/48/5ertanefegil.pdf>, Erişim Tarihi:11.08.2017.

baş aktörlerinden Devrim Muhafızlarının İran'ın politik, ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde etkin bir role sahip olması da ayrıca üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Devrim Muhafızları ve yakın iş birliği içinde olan kurumların, faaliyetleri dolayısıyla yüksek ticari gelirlere sahip olması Devrim Muhafızlarının ve onlara bağlı vakıfların iç ve dış politikada stratejik noktalara gelmelerini sağlamıştır. Devrim Muhafızları, Tahran yönetimi için çok önemlidir. Çünkü bu yapı, iktidar tarafından iç ve dış politikada operasyonel gücü sebebiyle etkin bir güç olarak kullanılmaktadır.

İran İslam Devrimi'nin hemen sonrasında Tahran'da gerçekleşen siyasi manevra, devlet ve devrim odaklı ikili yapıya paralel olarak askerî amaçlı bir yapıyı da ortaya çıkarmıştır. İran, İslam Devrimi'nin ardından Pehlevi dönemine ait silahlı birlikler yapısını korurken, Devrim Muhafızları da Devrim'in korunması için askerî bir yapı olarak kurulmuştur. Devrim Muhafızları, örgütlenmiş bir yapıda doğrudan dini lidere bağlı olarak kurulmuş ve zaman içinde büyüyerek dönüşüm geçirmiştir. Bu kurum ideolojik anlamda devrimin ilke ve kurallarına bağlı kalarak Tahran'ın politik ve ekonomik olarak merkezinde yer almaktadır.

Devrim Muhafızları 1990'lı yıllarda gelişim ve dönüşüm göstererek tüm ekonomik, politik ve ideolojik tartışmaların odak noktasında yer almıştır. Ahmedinejad döneminde politik açıdan etkisi her geçen gün artan Devrim Muhafızlarının, aynı zamanda İran'ın nükleer çalışmalarının da arkasındaki asıl etken güç olduğu öne sürülmektedir.⁶ İncelenen analizler ışığında İran'ın hem sivil hem de askerî amaçlı olarak İran Devrim Muhafızlarının da desteğiyle gizli bir şekilde nükleer enerji programı yürütme eğiliminde olduğu iddia edilmiştir.⁷ İran'ın muhtemel nükleer silah programı için gerekli tüm hazırlıkları yapıp fiziksel olarak nükleer silah üretmesi ihtimali üzerinde de durulmuştur. Bu senaryonun gerçekliği

⁶ Kaan Dilek, *İran'ın Orta Asya Politikaları*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, 2011, s.32.

⁷ Anthony Cordesman, *Understanding the Key Judgments in the New NIE on Iranian Nuclear*, s.137, http://www.bits.de/public/documents/iran/060221_iran_wmd.pdf, Erişim Tarihi: 03.01.2018.

tartışmalı olmakla birlikte uluslararası camiayı asıl telaşlandıran soru İran'ın bir sonraki adımı atmaya ne derece yakın olduğudur.⁸

1.3. İran'ın Enerji Yatakları ve Nükleer Tesisleri

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) verilerine göre İran, dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin %26'sına sahiptir.⁹ Bu durumda, İran'ın nükleer güce ihtiyaç duymadığı yönünde bir algı oluşmaktadır. Bunun yanı sıra OPEC ülkeleri arasında nükleer güce sahip olmaya çalışan tek ülkenin İran olduğu da göz ardı edilmemelidir.¹⁰ Ancak, İran'ın coğrafi konumu (Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı gibi önemli bölgelerde olması nedeniyle) nükleer güç olmak yerine farklı stratejik hedefleri benimsemesi ihtimali olabilirdi. İran'ın nükleer teknolojiye gereksinim duyması ile birlikte nükleer enerji alanındaki teknolojik teçhizattan azami derecede Batılı ülkelerden de yardım aldığı bilinmektedir.¹¹

İran, enerjinin politikleştirildiği ortamda sahip olduğu zengin enerji rezervini küresel ve jeopolitik rekabet ortamı kapsamında hem araç hem de amaç olarak kullanmaktadır. İran dünyanın en büyük 4. petrol rezervine sahiptir. Bununla beraber 34 trilyon metreküp ile dünya doğalgaz rezervinin %18'lik kısmını da topraklarında barındırır.¹² Bu bakımdan İran, sadece elinde olan rezervlerin önemi ve büyüklüğü ile değil, talepte bulunan ülkelere kaynak sağlaması açısından da önemli bir konumdadır. İran, ambargoların kaldırılmasıyla birlikte atıl durumdaki üretim kapasitesini hayata geçirerek enerji ihracatı odaklı finansal bir eyleme geçecektir.

⁸Emin Akhundzada, Seray Özkan, *İran Enerji Görünümünü*, s.8, <https://docplayer.biz.tr/15783559-Iran-enerji-gorunumu.html>, Erişim Tarihi: 09.10.2017.

⁹Vahit Leblebici, Oktay Bingöl, *İran P5+1 Nükleer Program Görüşmelerinde Geline Aşama ve Bölgesel Etkileri*, Merkez Strateji Enstitüsü Rapor-007, Ankara, 2015, s.12.

¹⁰Ali Bülent Uşaklı, *Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Stratejik Araştırmalar Dergisi, s.110, https://www.researchgate.net/publication/285574577_Nukleer_Guc_Olarak_Iran'in_Uluslararası_Sistemdeki_Yeni_Konumu_ve_Konunun_Türkiye_Acisindan_Degerlendirilmesi, Erişim Tarihi:04.02.2017.

¹¹Mustafa Kibaroglu, *İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor*, Avrasya Dosyası İran Özel Sayısı, Cilt 5, No 3, 1999, s.272.

¹²Bob Dudley, *Cheif Executive BP Statistical Review of World Energy*, BP, London, 2017, s.4.

İran sahip olduğu doğal gaz kaynaklarını kısa sürede finansal açıdan rahatlamak ve uzun vadede yabancı yatırımcılarla karşılıklı anlaşmalar yapmak için kullanacaktır. 2012 yılından bu yana İran'a yönelik yapılan yaptırımlar, İran'ın üretim kapasitesine ciddi ölçüde zarar vermiştir. İran'ın ülke ekonomisine ve devlet hazinesindeki enerji gelirlerinin büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur. Örneğin, İran'ın 2012 yılında dış ticaret hacmi 193 milyar dolara ulaşmış ve 111 milyar dolarlık enerji ve madencilik ihracı yapmış olmasına rağmen bu rakamlar, 2015 yılında 139 milyar dolardan 55 milyar dolara kadar gerilemiştir.¹³

Yaptırımların ortadan kalkmasından sonra İran ekonomisinde bir hızlanma görülmesi ve İran'ın genel finansal durumunda birtakım düzelmeler olması kuvvetle muhtemeldir. Uluslararası Para Fonu (IMF), İran'ın 2018 yılında %4'e yakın bir oranda büyüyeceğini öngörmüştür. İran'ın petrol ve doğalgaz ihracatında artma olması beklenmektedir. Bunun yanı sıra İran'ın kendi enerji ihtiyacının da artacağına kesin gözüyle bakılmıştır.¹⁴

1.3.1. Petrol Yatakları

İran'ın 157 milyar varil petrol rezervi ile Venezüella, Suudi Arabistan ve Kanada'nın arkasından dünyada 4. en büyük petrol rezervine sahip ülke olduğu bilinmektedir.¹⁵ İran rezervlerinin %30'u karada %70'i denizde bulunmaktadır.¹⁶ Karadaki rezervlerin çoğunluğu Irak sınırının yakınında Huzistan-Luristan bölgesinde yer almaktadır. Huzistan bölgesindeki en önemli kısımlar Marun, Ahvaz, Asmari Gachsaran petrol bölgeleridir. Denizde olan rezervlerin ise büyük kısmı günlük 175 bin varil petrol üretim kapasitesine sahiptir. Günümüzde işletme kapasitesinin genişletilmesiyle ilgili konuların gündeme geldiği Azadegan ve Yadavaran bölgeleri de İran'ın iki önemli petrol üretim sahaları arasındadır. Azadegan petrol alanı 6-8 milyar varil petrol rezervine sahipken, Yadavaran Sahası ise 3 milyar varil petrol ve 76 milyar metreküp doğalgaz rezervine sahiptir. Rag-e-

¹³Aasim M. Husain and Rupa Duttagupta, ""Islamic Republic of Iran"", Middle East and Central Asia Dept, International Monetary Fund, IMF Country Report No.18/93, March 2018, s.8, <https://www.imf.org/external/country/IRN>, Erişim Tarihi: 10.12.2017.

¹⁴Serhan Ünal, Serhan Ünal, *Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği*, Türkiye Enerji Vakfı, Cilt No:5 Sayı:1, 2016, s.22.

¹⁵Dudley, a.g.e., s.3.

¹⁶Ünal, a.g.e., s.20.

Safid, Ahvaz, Bangestan, Mansuriye ve Bibi Hakiman çevresinde ağır petrol üretimi, Karani ve Aghajari çevresi ise hafif petrol üretimi gerçekleştirmektedir.¹⁷

2012'den bu yana her yıl artan uluslararası yaptırımlar nedeniyle İran petrol ihracatında düşüş yaşanmıştır.¹⁸ 2012 yılından önce yaklaşık günde 2 milyon varil seviyesine kadar artan İran petrol ihracatı, 2013 senesinde günde 1 milyon varil seviyesine gerilemiştir.¹⁹ Uluslararası yaptırımların petrol ithalat ve ihracatlarını hedef alması petrol bölgelerine olan yatırımları ciddi derecede düşürmüş ve petrol üretiminin 2011 sonrasında aşağı yönlü ivme kazanmasına sebep olmuştur. Ayrıca 2007 yılından günümüze kadar yeni üretim faaliyetine geçmiş petrol sahası bulunmamaktadır.²⁰

İran, petrol ihracatında Japonya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yer aldığı Asya bölgelerindeki ihracat payını arttırmaktadır.²¹ Bu ülkeler içinde Çin en büyük paya sahip olan ülkedir. Ambargolar ve ekonomik yaptırımlara rağmen bu ülkeler İran'dan petrol ithal etmeye devam etmiş ve petrol ithalatında İran'ı güvenilir bir kaynak olarak görmüştür. İran doğalgaz üretimine her geçen gün daha fazla önem vermektedir. Yıllık bazda üretilen doğalgazın %12'si petrol üretiminde kullanılmak üzere petrol kuyularına enjekte edilmektedir. Ancak doğalgaz üretiminin artırılmasıyla birlikte petrol üretiminde düşüş olması beklenmektedir. İran petrol kuyularındaki doğalgaz üretimini %10'dan fazla arttırmıştır.²²

1.3.2. Doğalgaz Kaynakları

İran'ın bulunduğu coğrafi konumu sayesinde elindeki zengin enerji kaynaklarının, dünya enerji piyasası üzerinde büyük etkisinin olması ve gelecekteki doğalgaz üretimi konusunda uygulayacağı politikalar petrol üretiminde de önemli bir

¹⁷Emine Akçadağ Alagöz, *Çin'in Enerji Güvenliğinin İran İle İlişkisine Etkisi*, Cilt 47, Sayı:1, İstanbul, 2016, s.65.

¹⁸Hakan Demir, *Basra Körfezi Petrolü, İran ve Yaptırımlar*, ORSAM, s.25, www.orsam.org.tr/tr/yazilar/Yazdir.aspx?ID=3295, Erişim Tarihi: 01.05.2018.

¹⁹DEİK, *İran Ülke Bülteni*, Ekim 2017, s.8, <https://www.deik.org.tr/uploads/iran-ulke-bulteni-ekim-2017-2.pdf>, Erişim Tarihi: 09.01.2018.

²⁰Erkan Avcı, *Petrol ve Doğalgazın Dünyadaki Önemi ve Türkiye-İran Enerji Politikaları*, 2014, s.15, http://usbed.org/yayinlar/petrol_ve_do%C4%9Falgaz%C4%B1n_d%C3%BCnyadaki_%C3%B6ne_mi_ve_t%C3%BCrkiye_iran_enerji_politikalar%C4%B1.pdf, Erişim Tarihi: 10.03.2018.

²¹Akhundzada, a.g.e., s.7.

²²Ünal, a.g.e., s.20.

konumda olacağını göstermektedir.²³ Tahran doğalgaz üretim sektörü, yaptırımlardan sonra İran'ın dış politikasında, İran petrol üretimine göre çok daha önemli bir role sahip olacaktır. İran'ın uzun dönemli doğalgaz ihraç prensiplerinde hangi ülkelere ve amaçlara öncelik vereceği hem bölgesel enerji jeopolitiği perspektifinden hem de İran dış politikası perspektifinden büyük önem arz etmektedir. Özetle, İran'ın petrol yerine doğalgazı daha politik bir araç olarak kullanmaya başlayacağı beklenebilir. Bu amaçla İran'ın yapması gereken hamleler iki ana başlık halinde sıralanabilir.

1) Gaz üretimini arttırmak.

2) Sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) tipindeki doğalgaz ihracatında talep çeşitliliğini arttırmak.

İran'ın yaptırımlar sonrasındaki zaman aralığında doğalgaz ihraç politikasının temelini, stratejik hareket edebilme yeteneği edinmek oluşturacaktır.²⁴ Bunu da gelecekteki oluşabilecek muhtemel bir krizde uygulanabilecek olan yaptırımlar sebebiyle olası bir talep azalışı ihtimaline karşı, doğalgaz ihracatında tek bir alana bağlı olmak yerine çeşitlendirme stratejisi uygulayarak başarabilir. 2013 itibariyle İran'ın doğalgaz rezerv oranı 33,8 trilyon metreküp olarak kanıtlanmıştır.²⁵ Dünya doğalgaz rezerv oranının %17,9'una sahip olan İran, OPEC'in toplam petrol rezerv oranının %33'üne sahiptir. Elinde bulundurduğu rezerv oranına baktığımızda İran, dünya sıralamasında ön sıralarda yer almaktadır. Önümüzdeki süreçte İran'a yapılacak olan doğrudan yabancı yatırımların çoğalması, doğalgaz miktarının artması bakımından imkân yaratacak ve önümüzdeki süreçte İran'ın toplamda kullanılabilir rezerv oranı yükselişe geçecektir. Pars Sahası, Tahran açısından en gözde doğalgaz sahasıdır. Katar'ın Kuzey sahasının devamında yer alan Güney Pars Doğalgaz Sahası İran'ın toplam rezerv oranının %40'ını oluşturmaktadır. Güney Pars Sahası'nın sahip olduğu rezerv miktar oranı 14,2 trilyon metreküptür.²⁶

²³Dudley, a.g.e., s.3.

²⁴Ünal, a.g.e., s.30.

²⁵Akhundzada, a.g.e., s.3.

²⁶Ünal, a.g.e., s.27.

Bunun yanında Kish, Lavan, Firdevs ve Kuzey Pars diğer başta gelen önemli rezerv sahalarıdır. Serdar-i, Hayyam, Madar, Firuz ve Cengel 2011 yılında üretime açılmış sahalar. 2015-2018 dönemlerinde Lavan Sahası geliştirilip üretime açılacaktır. 2020 yılından önce, Kuzey Pars Sahaları, Gülşen, Kish, Firdevs Doğalgaz Sahalarının üretime hazır hale gelmesi beklenmemektedir. Pars Sahası, 1990'lı yıllarda keşfedilmiş İran'ın en önemli doğalgaz sahasıdır. Pars Sahası, Basra Körfezi'nin yaklaşık olarak 100 kilometre açığında bulunmaktadır. Pars Sahası'nın ileri seviyeye taşınması 24 faza ayrılmıştır ancak şimdiye kadar 12 fazdan üretim yapılmıştır. Gas Journal'ın açıklamalarına baktığımızda, 2014 yılının Şubat ayında 12 faz devreye girmiştir. Arab Oiland yetkilileri, sahanın tüm fazlarının yenilenmesi durumunda öngörülen yatırım miktarının 100 milyar doları geçeceğini belirtmişlerdir.²⁷

İran, doğalgaz üretimini Mart 2014'de başlayarak bir yılda 229 milyon metreküp doğalgaz hacmine ulaştırmıştır. Bunun bir kısmı petrol sahalarına pompalanmıştır. Satılabilir doğalgaz üretim miktarı 183 milyon metreküp olarak belirtilmektedir. İran'ın Güney Pars Sahası toplam brüt gaz rezerv oranının yarısını karşılamaktadır. İran Ulusal Gaz Şirketi, gaz rezerv oranını ortalama 600 milyon metreküp olarak hesaplamakta 2015-2020 tarihleri arasında beş yıllık kalkınma planında bu oranın 1000 metreküpe çıkartılması hedeflenmektedir. Bu süre zarfında Güney Pars Sahasında gaz üretiminin 600 milyon metreküpten 800 milyon metreküpe çıkarılması hedeflenmektedir. Güney Pars Sahası gaz üretimi açısından büyük bir beklentiye neden olmuştur. 24 faz yerine 29 faz, Güney Pars Sahası'nın geliştirilmesi için planlanmaktadır. İç talebi karşılaması için 10 faz bitirilmiş olmakla birlikte tam anlamıyla faaliyet göstermedikleri belirtilmektedir. Ayrıca 12 fazın yeni tamamlandığı, 15-16 fazında önümüzdeki dönemlerde devreye gireceği belirtilmiştir. Diğer fazların 4 yıl süre zarfında bitirilmesi hedeflenmektedir. Aslında İran'ın tam anlamıyla devreye sokamadığı Kuzey Pars, Laban, Kish, Firdevs ve Gülşen gibi sahaları da mevcuttur. Ayrıca birkaç sene içinde keşfedilen Hayyam, Madar, Faruz B, Hazar Denizi'nde yer alan Serdar Jangal gibi sahaları henüz geliştirme çalışmalarına başlanmamış gaz sahalarıdır. İran bu sahalarla yatırımcı çekmeye çalışmaktadır. Hiç

²⁷Akhundzada, a.g.e., s.3.

kuşkusuz kısa vadede İran'ın satılabilir gaz oranını yükseltmesi ve sıvılaştırılmış doğalgaz ihracatına başlaması mümkün gözükmemektedir.²⁸

1.3.3. Enerji Üretimi ve Talebi

İran'daki enerji tüketimi sürekli bir yükseliş içerisinde. Buna istinaden enerji üretiminde de sürekli artış görülmektedir. Ekonomik baskılar ve ambargolar yüzünden küresel piyasalara uyum sağlayamaması sebebi ile izole halde olan İran, fazla iniş ve çıkış yaşanmaması için enerji arz ve talebini dış etkenlere karşı sabit hale getirmiştir. Sonraki yıllara bakıldığında Tahran'ın enerji ihtiyacının yükseleceği ve buna bağlı olarak üretiminin de artarak devam edeceği öngörülmektedir. Üzerindeki yaptırımların hafiflemesi durumunda İran ekonomisi güç kazanacak ve bu durum iç piyasadaki enerji talebini arttıracaktır. İran'ın enerji paydası içerisinde yenilenebilir enerji ve nükleer enerji kaynakları sanıldığı gibi küçümsenecek bir noktada olamamakla birlikte gelecekte iç tüketim oranlarının artacağı öngörülmektedir.²⁹

İran, enerji miktarının %98'ini petrol ve doğalgaz rezervlerinden karşılarken kalan enerji ihtiyacını ise kömür, biyoyakıt, atıklar, yenilenebilir enerji kaynakları olan nükleer ve hidro enerjiden karşılamaktadır. İran'ın 2011 yılında başlamış olan ve önümüzdeki senelerde ikinci nükleer santral olarak faaliyete geçmesi planlanan nükleer santralin brüt enerji oranını yükselteceği belirtilmiştir. Bu nedenle petrol ve doğalgazın toplam enerji üretimindeki oranının düşmesi öngörülmektedir. İran yenilenebilir enerji kapasitesinin toplam enerji potansiyeline katılması ve elinde bulundurduğu enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi için petrol ve doğalgaz gibi rezervlerin gereğinden fazla tüketilmesine engel olma amacıyla çalışmalar yapmaktadır.³⁰

²⁸ Sohbet Karbuz, *Yaptırımlar Sonrası İran Gazı*, İstanbul, 2015, s.3, <http://petroturk.com/makale/yaptirimlar-sonrasi-iran>, Erişim Tarihi: 01.05.2018.

²⁹ Ünal, a.g.e., s.20.

³⁰ Akhundzada, a.g.e., s.13.

1.3.4. Nükleer Tesisler ve Kapasitesi

Arak Kompleksi, İran'ın Arak bölgesinde ağır su üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek amacı ile yaptığı bir tesistir. Bu tesis radyoaktif madde olan plütonyumun depolanması ve uzaktan yönlendirilmesi amacıyla inşa edilmek istenmiştir. Fakat İran, 2004 yılında başlatmak istediği bu projeyi iptal ederek UAEK'ye bildirmiştir. İran'ın bu bildiriye istinaden tesislerini tekrar aktif hale getireceğine ve plütonyumun ayrıştırılması için yeni bir tesis yapacağına dair endişeler devam etmektedir.³¹

İran'ın güneyinde yer alan Bushehr nükleer reaktörü, 1000 megawatt'lık basınçlı su reaktörüne sahiptir. Çalışır halde olan tek sivil reaktördür. Bu projeye, Almanya ile 1975 tarihinde yapılan mutabakat sonrasında başlamış ancak 1979 tarihinde yaşanan İran İslam Devrimi ile dondurulmuştur. 1995 yılında aynı tesis hakkında Rusya ile mutabakata varılmış ve yapımına devam edilmiş olup, 2010 yılı itibarıyla de faaliyete geçirilmiştir. Rusya tarafından reaktörün yakıtı karşılanmaktadır. Rus ve Alman karışımı teknoloji ile inşa edilmiş ve 20 yılından daha yaşlı olan bu reaktör işletme güvenliği açısından endişelere sebep olmaktadır.³²

Ahvaz'ın güneyinde Karun Nehri Havzası'nda, Darkhovin şehri yakınlarında (Ahvaz ya da Estehal olarak da bilinen) Darkhovin nükleer reaktörü bulunmaktadır. Fransız Framatome firması tarafından tesisin planları çizilmiş ve 1979 yılında varılan ortak kararlar gereği yeni bir nükleer reaktör yapımına başlanılmıştır. Fakat 1979 tarihinde gerçekleşen İran İslam Devrimi nedeniyle nükleer tesisin inşasından vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. 1992'de Çin, projeyi desteklemek istemiş ve yüksek enerji kapasiteli reaktör tasarımı için uzlaşmaya varmıştır. Fakat kısa süre içerisinde süreci dondurmak istemiştir. 2008 Ağustos ayında İran tarafından Darkhovin'de 360 MW'lık bir nükleer tesisin tasarımına başlandığı ileri sürülmüştür.³³ Ancak UAEK 2011 yılı raporuna bakıldığında, tesisin faaliyete girmesinin 2015 yılında olduğuna dair açıklama yapılmıştır. Isfahan'da ki uranyum

³¹Leblebici, a.g.e., s.15.

³²Leblebici, a.g.e., s.22.

³³Akhundzada, a.g.e., s.13.

dönüştürme tesisi de dâhil olmak üzere çoğu nükleer reaktör İran Atom Enerjisi Kurumu (İAEK) tarafından çalıştırılmaktadır. Bölgede Çin tarafından yapılan üç küçük araştırma reaktörü de bulunmaktadır. Çin ve Kuzey Kore'nin yardımıyla yapılan, İran'ın en büyük füze yapım tesisleri de Isfahan'da konuşlandırılmıştır. Isfahan şehrinde sürecin tamamlanması için önemli olarak nitelendirilebilecek nükleer tesisler yer almaktadır. Kısa zamanlı olarak radyo izotopu üretilmesi için inşa edilen 30 kW'lık minyatür nötron kaynak reaktörü, yüksek derecede zenginleştirilmiş uranyum ile nötron analizi ve aktivasyonu için kullanılmıştır. 1988 tarihinde ise hafif su kritik altı reaktör kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca 4 sene içinde istikrarlı performans gösteren bu reaktör eğitim amaçlı da kullanılmıştır. Çinliler tarafından tekrardan 1991 yılında inşa edilen Ağır Su Sıfır Güç Reaktörü (HWZPR) 4 yıl sonra işler duruma getirilmiştir. Yakıt Üretim Laboratuvarı (FFL) 1988 yılında yakıt üretimi olarak işletilmeye alınmış, mevcut işletme de kapsamlı olmayacak şekilde küçük çaplı olarak Uranyum Kimya Laboratuvarı (UCL) yakıt dönüşümü için kullanılırken, Tahran hükümeti tarafından 1998 yılında kapatıldığı bildirilmiştir. 1991 yılında Çinliler tarafından grafit kritik-altı reaktör inşa edilmiş ve eğitim maksatlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.³⁴

İran, Fordo Yakıt Zenginleştirme Tesisini (FFEP) 2006 yılında gizlice inşa etmeye başlamış fakat bu gizliliği Eylül 2009'a kadar koruyabilmiştir. ABD, Fransa ve İngiltere bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve dağın altında askerî saldırılardan korunmak amacıyla yapılan bu tesisle ilgili istihbarat bilgilerini UAEK'ye sunmuştur. Bunun üzerine İran 2011 yılına kadar çalışmalarını yavaşlatmıştır. Ancak bu dönemin sonrasında İran gelişmiş yakıt zenginleştirme tesisine IR-1 model santrifüjler koyacağını belirtmiş, ama sadece üç bin adet ile sınırlı olmak kaydıyla santrifüj koyabilmiştir. Rusya başta olmak üzere ABD ve Almanya gibi önemli ülkeler de Leşker Abad tesisinin kurulumunu desteklemiştir. Ayrıca tesiste %6 seviyesinde uranyum zenginleştirmek adına kurulmuş bakır buharı lazeri yer almaktadır. 2003 yılında İran bu tesisin kapasitesini, %7-8'lik bir zenginleştirme sağlayacak şekilde yükseltmiştir. Enerji Kurumu tarafından 2008 yılında bölgede yapılmış olan denetleme sonunda Tahran ile yapılan güvenlik anlaşması

³⁴Leblebici, a.g.e., s.22.

mutabakatına istinaden işletilen tesisin sivil amaçlı olarak özel bir şirket tarafından çalıştırıldığı rapora eklenmiştir. Mevcut yakıt dönüştürme tesisi olarak kullanılan Natanz Tesisi, santrifüj ve gaz çalışması için Tahran'ın önemsedığı bir tesis konumundadır. Ayrıca burada yakıt dönüştürme ve zenginleştirme tesiside bulunmaktadır.³⁵ Aynı zamanda mevcut tesis santrifüjlerini birleştirmek içinde kullanılır. Ağustos 2002'de tesis, rejim karşıtı "Halkın Mücahitleri" olarak bilinen muhalif bir grup tarafından dünyaya duyurulmuştur. İran'da Yazd kenti civarında Saghand Maden alanı yer almaktadır. Klasik maden tekniği ile senede 50 ton civarında uranyum ham madeni çıkarılmaktadır. Enerji Kurumuna göre, burada tahminen 1000 ton civarında uranyum rezervi bulunmaktadır. Tahran hükümetinin mevcut işletmeyi 2013 yılında faaliyete geçirdiği tahmin edilmektedir.³⁶

1.4. İran'ın Nükleer Programı ve Tarihi

Genel olarak baktığımızda uluslararası mecrada 1979 İran İslam Devrimi sonrasında, Tahran'ın nükleer çalışmalara başladığı yönünde bir algı operasyonu yaratıldığı görülmektedir. Ancak bu algının tam tersine nükleer enerji çalışmalarının daha çok Pehlevi Hanedanlığı zamanında başlatıldığı bilinmektedir. Bu durumda İran'ın nükleer enerji çalışmaları tarihsel olarak iki ana kısma ayrılabilir. Pehlevi döneminde daha çok Batı yanlısı sürdürülen politika ve tutum, ABD ile olan stratejik ortaklık gibi nedenlerle Şah döneminde başlatılan nükleer faaliyetler, rejim değişikliğine kadar olan süreçte Batılı devletler ve ABD desteğiyle yürütülmüştür. 1957 yılında İran ile ABD arasında nükleer enerji iş birliği başlamıştır. Sonrasında 1957'li yıllara bakıldığında, Washington ve Tahran arasında "Barış İçin Atom İş Birliği Antlaşması" imzalanmıştır. Yapılan anlaşma sonrası Cento Nükleer Bilim Enstitüsünü Bağdat'tan Tahran'a taşımıştır. Şah Pehlevi yönetimindeki İran nükleer enerji çalışmasını yürütmek istemiştir. Ayrıca 1968'de İran tarafından imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NSYÖA) 1970'de yürürlüğe girmiş ve 1974 tarihinde Rıza Pehlevi, İAEK'yı faaliyete geçirmiştir. Şah Rıza Pehlevi o zamanlarda Batılı ülkelerden aldığı destekle 23000 MW'lık nükleer

³⁵Javad Rahiqi, *Resolution 1929*, Adopted by the Security Council at its 6335th Meeting, 2014, s.15, http://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1929-2010.pdf , Erişim Tarihi:10.03.2018.

³⁶Akhundzada, a.g.e., s.14.

reaktörü 1994 tarihine kadar kurmayı hedeflediğini açıklamıştır. Örneğin, reaktörlerin faaliyete geçirilmesi için Batı Almanya, Fransa'dan destek alınmış ve Arjantin, İtalya, Kanada, Britanya gibi ülkeler İran bilim insanlarının eğitimlerinde etkin rol oynamışlardır. 1974 yılında ise İran, 1 milyar ABD doları karşılığında AB şirketler birliği olan Eurodif ile %10 gibi bir pay ile ortaklık kurmayı hedeflemiştir.³⁷

Stanford Araştırma Enstitüsü raporu ve arkasından alınan ABD desteği, İran'ın nükleer enerji çalışmalarını etkileyen önemli faktörler olmuştur. İran'ın ABD çıkarları açısından önemli olması sebebiyle Nixon'un başkanlığı döneminde ABD dış politikaları değişmiştir. ABD, Şah'ın gücünü arttırması ile Sovyetlere karşı caydırıcı bir güç haline gelmesine yardımcı olmuştur. O yıllarda İsrail, İran ve Mısır, Orta Doğu'da ABD'nin üç önemli müttefiki konumuna gelmiştir. 1973'te "6 Gün Savaşları" olarak bilinen Arap-İsrail savaşı bir yandan petrol krizini tetiklerken diğer yandan zengin enerji rezervleri olan İran ekonomisini büyük oranda güçlendirmiştir. Bu olayların üstüne İran Şah'ı nükleer enerji programını ilerleterek, İran Atom Enerjisi Kurumu'nun temellerini atmıştır. Bu proje ABD ve AB şirketlerinin ilgisini çekmiştir.³⁸

Güney Afrika ve Tahran, yedi yüz milyon dolarlık "sarı pasta" (Uranyum cevherinin elde edilmesi ve çıkarılan cevherin fiziksel olarak uygun büyüklüğe getirilmesinden sonra, uranyum elde etmek ve saflaştırmak için cevher kimyasal işleme tabi tutulur. Bu işlemle hacmi küçülen, rengi ve kıvamı ile ifade edilen bu katı ürün "sarı pasta" olarak bilinir.)³⁹ olarak gizli bir anlaşma yapmış ve ilerleyen zamanlarda İran'a yıllık 1000 ton sarı pasta taşınmıştır. Aynı zamanda İran, 26,2 kg zenginleştirilmiş uranyum almak istemiştir. Şah devrilince ABD bu başvuruyu reddetmiştir.⁴⁰

³⁷Evren İşbilen, *İran ve Nükleer Silahlanma Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008, s.69.

³⁸Arzu Celalifer Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, (1.Baskı), Usak Yayınları, Ankara, 2008, s.32.

³⁹İyi Bilgi.com, *İran Sarı Pasta Üretti*, 06 Aralık 2010, http://www.iyibilgi.com/haber.php?haber_id=188005, Erişim Tarihi: 22.06.2018.

⁴⁰Süleyman Elik, *Nükleer Teknoloji ve Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu Ekseninde Türkiye-İran İlişkilerine Tematik Bir Yaklaşım 1945-2013*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt No:13, Sayı No:2, s.13, <http://dergipark.gov.tr/egitedid/issue/34461/380744>, Erişim Tarihi:01.03.2017.

Ocak 1979'a gelindiğinde Şah, ailesi ile birlikte ülkeyi terk etmiştir. 1 Şubat'ta Şah karşıtları, sürgün hayatı süren Ayetullah Humeyni'nin Fransız havayollarına ait bir uçakla Paris'ten Tahran'a gelmesini sağlamıştır. Devrim olayıyla birlikte yaşanan o görüntüler dünya tarihine geçmiştir. Mart 1979 referandumunda İran, "İslam Cumhuriyeti" statüsünü kazanmıştır. "Halk-ı Müslüman" hareketinin kendisine önder olarak tanıdığı Ayetullah Şeriatmedari devrim boyunca Tebriz'de kontrolü ele almıştır. Devrimin gerçekleşmesinden sonra merkez yönetim, "Halk-ı Müslüman" hareketinin bağımsızlığına son vermiştir.⁴¹

İran İslam Devrimi sonrası başa gelen yeni yöneticilerin, İran Devrim'ine katkıda bulunmuş kişi ve/veya grupları saf dışı bırakmak amacıyla yeni bir anayasa modeli ve yeni bir dış politika perspektifi ortaya koyduğu gözlemlenmiştir. Yeni anayasaya müslümanların koruyuculuğu ve Şia mezhebinin dünyaya yayılması (evrensel misyon) gibi düşüncelerle şekil verilmiştir. Anayasada İran İslam Devrimi'nin bilinirliğinin artması ve devamlılığının sağlanması için politik zeminler hazırlamıştır. Tahran'ın yeni yöneticileri, anayasadaki görev ve sınırlamaların dış politikadaki negatif etkilerini görmelerine rağmen ulusal çıkarları zarar görmediği sürece misyonlarını değiştirmemişlerdir. Bu açıdan İran, "pragmatik" bir yönetim benimsemiştir.⁴² 1989'da İranlı din adamı Rafsancani, İran'ın daha çok dini yönüyle bilinirliğini arttırmak için dini lider Humeyni'nin desteğini almış ve İran'ın nükleer güç olma yönündeki çalışmalarına kaldığı yerden devam ettirmiştir.⁴³

İran'ın Şah yönetiminden miras kalan nükleer çalışmalara yeniden başlaması aslında İran'ın nükleer enerji kararlılığının bir göstergesiydi. İran bu çalışmaları yapılabilmek için Çin'den de destek alarak uranyum zenginleştirme programını geliştirmiştir. Asıl amacı, yakıt üretimi çalışmaları için tesis kurabilmektir. 1991 yılına gelindiğinde İran, 20000 MW'lık reaktör için Çin ile anlaşmış, Eylül 1992'de Jiang Zemin ile Rafsancani 330 MW'lık araştırma reaktörü için ikili görüşme yapmıştır. İran Savunma Bakanı'nın Pekin'e yaptığı ziyarette bu görüşmelerin resmiyete döküldüğü belirtilmiştir. ABD bu satışın yapılmaması konusunda Çin'e

⁴¹Yalçın Sarıkaya, *Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset Toplum ve Kültür*, Türk Akademisi Dış Politika Araştırmaları Merkezi, Rapor 2, Ankara, 2012, s.18.

⁴²Sarıkaya, a.g.e., s.17.

⁴³Sarıkaya, a.g.e., s.19.

karşı çıkmış ve satışın ertelenmesine neden olmuştur. 1980'lerin sonuna gelindiğinde İran, Çin ve Rusya Federasyonu ile nükleer faaliyetler konusunda müzakereler yapmış ve iş birliği yapmak için prensipte anlaşmıştır. UAEK'den Dr. Asadullah Sabouri, bu kapsamda şunları söylemiştir; "Aralık 2006'da 400 İran'lı teknisyen ve 300 nükleer mühendis ile birlikte Buşehr Nükleer Tesisi'ndeki ilk reaktör devreye sokulacaktır. Rusya UAEK ile beraber hareket edecek güvenlik kayıtlarının tekrardan gözden geçirilmesi, depremle ilgili tehlike analizlerinin yapılması, tasarım ve dökümanlarının kontrol edilmesi, reaktörün fiziki ve teknik açıdan korunması ve kaliteli bir şekilde sistemlerin kurulumu ve devreye sokulması açısından İran'ın nükleer altyapı çalışması kuvvetlendirilerek tamamlanacaktır."⁴⁴

Bu bağlamda ülkede nükleer alanda teknik destek sağlayacak çalışmaların yürütüleceği dersliklerin kurulması öngörülmüş ve derslik sayısının orta ve uzun vadede 45'den 80'e çıkarılması için çalışmalar başlatılmıştır. İleriki dönemlerde nükleer araştırma merkezi sayısının 15'e çıkacağı belirtilerek 8 adette nükleer araştırma merkezinin bu tesisler içinde yer alacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda çoğu nükleer alanda uzman ve mühendis olan 450 lisansüstü ve doktora öğrencisinin eğitilmesi planlanmıştır. Bu rakamlar ileriki zamanlarda bin beş yüz gibi bir sayıya çıkarılacaktır.⁴⁵

1.5. İran'ın Nükleer Programının Tarihsel Arka Planı ve Uluslararası Tepkiler

Her şey 2002 Ağustos ayında İran Ulusal Direniş Konseyi eski üyesi Ali Reza Jafarzade'nin, İran'ın Natanz'daki zenginleştirme tesisi ve Arak'taki ağır su reaktörünü dünya basınına bildirmesiyle başlamıştır. Bunun ardından Tahran yönetimi sert tepkilerle karşılaşmıştır. İran'ın zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olmasının yanı sıra Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi gibi önemli coğrafi yerlere de sahip olması İran'ın stratejik anlamda önemli bir devlet konumunda

⁴⁴Mustafa Kibaroglu, *İran'ın Nükleer Güç Olma ve Batının Tutumu: Şaha Destek, Mollalara Yasak*, s.88, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu1%20makale/mustafa_kibaroglu.pdf, Erişim Tarihi:04.02.2018.

⁴⁵Mustafa Kibaroglu, *İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı'nın Tutumu*, Akademik Orta Doğu Dergisi, Cilt.1, İstanbul, 2006, s.13.

olmasını sağlamıştır. Ayrıca radikalleşmiş dinci örgütleri desteklemesi ve bölücülük faaliyetlerinde bulunan terör örgütlerine ve gruplara önem vererek destek olması ile de İran kendini göstermektedir. İstikrarın sağlanamadığı Orta Doğu coğrafyasında İran'ın uranyumu zenginleştirme ısrarı özellikle AB ülkelerini endişelendirmiş ve ortak çıkarlarına ters düşmüştür. Böyle bir gücü elinde bulunduran İran'ın sahip olacağı nükleer bir güç ile Batılı ülkelerin ARGE çalışmaları ve teknolojik üstünlüğüne karşı durabilmek amacıyla elinde bulunan Kitle İmha Silahlarını (KİS) dönüştürmeye çalışması hem yerel hem de genel güvenlik anlamında tehdit oluşturmakta, küresel ve bölgesel güvenlik algısının değişmesine neden olmaktadır. İran'ın bölgesel ve küresel güç haline gelebilmek adına uranyum zenginleştirmek istemesi ve elinde olan orta menzilli balistik füzelerinin başlığına nükleer başlık takabileceği hususundaki endişeler, uluslararası arenada büyük bir tehdit algısı yaratmıştır.⁴⁶

1.5.1. Nükleer Kriz ve İran

Tahran, nükleer çalışmalarını 2002 yılına kadar genel olarak UAİK'nin direktif ve önerileri doğrultusunda sürdürme eğiliminde olmuştur. 11 Eylül saldırısından sonra ABD, dış politikasında değişiklikler yapmış ve İran'ın nükleer projesine karşı sergilediği tutumunu hızlı bir şekilde değiştirmiştir. Bu gelişmenin yaşanmasında Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın 2005 yılında göreve başlamasının ve Tahran tarafında sert bir Batı karşıtlığının oluşmasının önemli bir etkisi de vardır. Bu durum daha çok İran iç siyasetini şekillendirmek amacıyla yapılan güvenlikçi politik anlayıştan kaynaklanmaktadır.

1979 İran İslam Devrimi'nde etkin rol alan İran Devrim Muhafızlarından bir grup muhalif, Devrim yönetiminde oluşan farklı görüşler sonucu Ağustos 2002'de ülkelerini terk etmiştir. Muhalif grubun etkili üyelerinden Ali Jafarzade, Washington'da yapılan bir konferansta, İran'dan eline ulaşan kaynaklara dayanarak Natanz ve Arak'ta İran'ın gizli iki nükleer tesisinin olduğunu belirten bir konuşma

⁴⁶Dilek Aydın, Arif Tekbıyık, *İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri*, s.111, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84561>, Erişim Tarihi:20.01.2018.

yapmıştır ve böylece dünyada yeni bir kriz baş göstermiştir.⁴⁷ Yapılan bu açıklama sonrasında ABD kendince haklı ve somut bir delil elde etmiştir.⁴⁸

Aynı dönemde İran, UAEK'ye 6000 MW'lık nükleer enerji santralleri olduğunu açıklamıştır.³¹ Tahran yönetimi, protokol imzalarındaki eksiklik sebebiyle UAEK'yi zamanında bilgilendiremediğini de belirtmiştir. Daha sonra nükleer çalışmaları hakkında gerekli bilgilendirmeleri yapmış ve uranyumun zenginleştirilmesi ile ilgili çalışmaların durdurulduğunu bildirmiştir. Aralık 2003'te ise İran, UAEK yetkililerinin habersiz ve zamansız denetimlerin yapılmasını öngören ek protokolü imzalamaya yanaşmıştır.⁴⁹

İran, ek protokol konusunda meclis onayı almamasına rağmen UAEK'nin bu metin çerçevesinde denetim yapmasına izin vermiştir. UAEK İran'ın 2003 yılındaki nükleer çalışmalarının kapsamını açıklayan raporunda P2 santrifüj planlarının olmadığını, Natanz ve Kaleye'deki elektrik tesisinde zenginleştirilmiş uranyum kalıntılarının bulunması sebebiyle ülkeye giriş yapan santrifüj parçalarının menşei ve taşındıkları yerlerin bildirilmediğini, P2 santrifüjleri ve lazer izotop zenginleştirme araştırma faaliyetleriyle ilgili bilgi aktarılması üzerinde durulmuştur. 2003 yılında UAEK tarafından yayımlanan rapora göre, İran yaklaşık 20 yıl süreyle yakıt döngüsünü değiştirmeye yönelik nükleer çalışmasını gizli bir şekilde sürdürmüş ve NSYÖA'dan doğan yükümlülüklerini ihlal etmiştir. UAEK ve AB'nin nükleer krizin çözümüne ilişkin yapıcı önerilerde bulunmalarına karşın ABD daha sert bir tavır sergilemiştir. Nükleer çalışmalarının uluslararası hukuka uygun olduğunu savunan ve krizin UAEK tarafından çözülmesini ileten İran, UAEK'nin denetimlerini sürdürmesine izin vermesine rağmen uranyum zenginleştirme çalışmalarını sürdürmüştür.⁵⁰

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) iki daimî üyesi Çin ve Rusya, BMGK'nin ABD'nin politikalarına hizmet etmesine başından beri karşıydı.

⁴⁷Gökhan Çetinsaya, Mustafa Türkeş, İlhan Uzel, *Rafsanjani'den Hatemi'ye İran Dış Politikasına Bakışlar içinde: Türkiye'nin Komşuları*, (1.Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.296.

⁴⁸Elik, a.g.e., s.16.

⁴⁹Ekinci, a.g.e., s.55.

⁵⁰Mehmet Dalar, *İran'ın nükleer programı Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, No:24, 2008, s.277.

Bu sebeple ABD, Çin ve Rusya'yı ikna etmeye çalışmıştır. Rusya, nükleer kriz boyunca çeşitli plan ve çözüm önerileri sunmuştur. Bu bağlamda İran'ın enerji üretimi adına gerekli miktardaki yakıtın zenginleştirme çalışmalarının Rusya tarafından ve Rus topraklarında gerçekleştirilmesi, İran'ın güvenliğinin sağlanması için hava savunma sistemlerinin satışı, ulaşım koridoru, enerji alanında iş birliği gibi başlıkları öngörmüştür.⁵¹

İran, Rusların sunduğu plana olumlu bakmakla birlikte nükleer yakıt üretimi konusunda dışarıya bağımlı olması halinde Batılı güçlerin bu süre zarfında yakıt sevkiyatını kesmeyeceklerinin garanti edilememesi sebebiyle, ulusal nükleer çalışmalarını hızlandırarak devam etmiştir. Buşehr Nükleer Santrali'nin inşasının Alman firması Siemens tarafından iptali, Eurodif'in ücretinin ödenmiş olmasına rağmen uranyum transferini yapmaması ve İran'ın nükleer santrali için gerekli yakıtın ABD tarafından karşılanmamış olması, bu duruma örnek gösterilmiştir.⁵²

Krizin yükselme noktasına geçtiği ve müzakerelerin tıkanıdığı 2006 yılında Ahmedinejad, İsrail'e yönelik düşmanca söylemlerde bulunmuş ve İran bu süre zarfında ABD ve İsrail'i düşman devletler kategorisine almıştır. İran'ın bu düşmanca tutumu nedeniyle AB, ABD'ye yanaşmıştır. Buna rağmen İran, AB ve UAEK ile müzakerelere olumlu bakarak yapıcı bir şekilde adım atmaya devam etmiştir.⁵³ Diğer taraftan İran, nükleer çalışmalarına yönelik düşmanca tavır sergilendiğini ve çift standart uygulandığını vurgulamıştır.⁵⁴

1.5.2. 11 Eylül Terör Saldırısı Sonrası Uluslararası Toplumun Krize Bakış Açısındaki Değişimler

ABD'de yaşanan 11 Eylül terör saldırıları, uluslararası anlamda güvenlik riskinin ele alınmasına yol açmış ve siyaset üzerinde önemli bir etken olmuştur. Saldırıların ardından ABD, küresel çapta kökten dinci terör örgütleri ile savaşmıştır.

⁵¹ Aydın, Tekbıyık, a.g.e., s.108.

⁵² Zafer Akbaş, Adem Baş, *İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları*, Düzce Üniversitesi, Sosyal Araştırmalar Dergisi, History Studies, Cilt:5, Sayı:2, Mart 2013, s.32.

⁵³ Jalil Roshandel, *Iran Nuclear Technology and International Security*, The Iranian Journal of International Affairs, Cilt 8, No:1, 1996, s.36.

⁵⁴ Zafer Akbaş, Z. Arslan Düzgün, *Libya'daki Arap Baharına Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 2012, s.25.

2002 senesinde Başkan Bush'un Irak, Kuzey Kore ve Tahran'ı, KİS edinen ve geliştirmeye çalışan ülkeler olarak tanımlaması ve dünya barışını tehdit eden bu ülkeleri "Terör Devletleri" kapsamında değerlendirmesi küresel anlamda gündemin değişmesine ve farklı yöne evrilmesine neden olmuştur. Bu durum İran'ın nükleer çalışmalarının dünyada tehdit olarak algılanmasına sebep olmuştur.⁵⁵

11 Eylül 2001'deki terör saldırıları Orta Doğu'nun dünya gündemine gelmesine sebep olmuştur. 11 Eylül terör saldırısından sonra ABD küresel terörün doğduğu nokta olarak Orta Doğu'yu işaret etmiştir. ABD'nin bu bölgeyi şekillendirmeye çalışması Orta Doğu'yu uluslararası siyasal gündemin üst sıralarına taşımıştır. 11 Eylül'ün ardından körfezdeki ABD varlığının daha açık bir şekilde hissedilmesi, İran'ı endişelendirmiştir. Bunun yanı sıra Taliban yönetimi ile Irak'ta Saddam Hüseyin yönetiminin yok edilmesi, İran'ı iki düşman rejimden kurtarmış ve bölgede rahatlamasını sağlamıştır. Bu şekilde ABD'nin bölgedeki baskınlığı artmış ve İran karşısında kendini daha da güçlendirmiştir. ABD'nin bölgede konuşlanmış askerî birlikleri, İran içinde ABD'nin isteği doğrultusunda aktif rol alabilecek muhalif ve etnik grupları kışkırtması, İsrail tehdidi, İran, Irak ve Afganistan'da ABD'nin varlığının bulunmaması bölgede istikrarı ve güvenliği sağlayamayacağını düşündürmektedir.⁵⁶

Afganistan ve Irak müdahalelerinden sonra oluşan Şii hilali kapsamında İran'ın bu bölgelerdeki nüfuzu artmıştır. Bugün Kuveyt ve Katar'daki nüfusun dördte biri, Irak ve Bahreyn'in ise büyük çoğunluğunu Şii nüfusun oluşturduğu tahmin edilmektedir.⁵⁷ Bu tahminlere Afganistan'da bulunan Hazar Şiileri ve Lübnan'da bulunan Şiileri de katabiliriz. Uzman görüşlerine bakıldığında ABD'nin bölgeye müdahalesinden sonra Orta Doğu' da bölgede etki yaratacak bir Şii jeopolitiği ortaya çıkmıştır. İran'ın da doğal olarak ortaya çıkmış olan bu Şii nüfusundan faydalanmak

⁵⁵Nilüfer Akkoyunlu, *Değişen Dünya Düzeninde İran Jeopolitiği*, s.72, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AKKOYUNLU-Nil%C3%BCfer-DE%C4%9E%C4%B0%C5%9EEN-D%C3%9CNYA-D%C3%9CZEN%C4%B0NDE-%C4%B0RAN-JEOPOL%C4%B0T%C4%B0%C4%9E%C4%B0.pdf>, Erişim Tarihi:01.04.2017.

⁵⁶Samet Zenginoğlu, *11 Eylül ve Sonrası: Terörizm, Petrol ve Nükleer Tehdit Ekseninde Ortadoğu*, s.429, <http://docplayer.biz.tr/41954152-11-eylul-ve-sonrasi-terorizm-petrol-ve-nukleer-tehdit-ekseninde-ortadogu.html>, Erişim Tarihi:12.07.2017.

⁵⁷Shahabuddin Öztürk, *11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Müdahalesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Konya, 2015, s.38.

isteyeceği ileri sürülebilir. 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'nden sonra İran bölgesel anlamda gücünü Lübnan, Irak ve Bahreyn'de artırma politikası izlemiştir. Ayrıca İran'ın Irak'taki silahlı örgütlerden biri olan Şii milisleri kullanma politikası izlediği ve İran'daki terörizmi desteklediği ileri sürülmüştür. Aynı zamanda, 1990'lı yıllara gelindiğinde farklı ülkelerin elçilik binalarına düzenlenen terör saldırılarının İran üzerindeki şüpheleri artırması ve İran'ın bunların sorumlusu olarak görülmesi, aslında ABD'nin dünya kamuoyunda yarattığı algı olarak görülmektedir.⁵⁸

ABD, İslam Devrimi'nin güç kazanmasını ve Şii hilalinin genişlemesini daima bir tehdit olarak görmüştür. Bugün ise, İran, Taliban ve Saddam rejimlerinden ABD sayesinde kurtulmuş ve ABD ile sınır komşu ülke konumuna gelmiştir. Şii nüfuzunu arttırmak isteyen İran, ABD'den destek almalı ya da ABD'yi kullanmalıdır. Aynı şekilde ABD'nin daimî müttefiki olan İsrail açısından İran'ın nükleer güce sahip olması ve Hamas'a destek vermesi bir tehdit unsuru sayılmaktadır. İsrail İran'ın bölgedeki etkin nüfuzunu artırmasını ve nükleer güce sahip olmasını engellemek istemektedir.

Irak müdahalesinden sonra ABD'nin desteğiyle Irak'ta ortaya çıkan Şii eksenli bir devlet yapılanması, Arap dünyası içerisinde Şii kökenli bir Arap devletin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum, bölgedeki Sünni devletlerin ve iktidarların sarsılmasına dair korkulara sebep olmuş ve İran'a güç kazandırmıştır. Basra Körfezi'nde İran, geçmişe nazaran etki alanını daha da arttırmış ve Orta Doğu bölgesinde manevra alanını genişletmiştir. Şii coğrafyasının elinde olan petrol kaynakları Şii mezhebine önem kazandırmıştır. Bu yüzden İran'ın Şii nüfuzunu Orta Doğu'da arttırması ABD'yi rahatsız etmiştir.⁵⁹

İran gelişmiş füze araçlarına ve KİS'e sahip olan ülkeler arasındadır. Irak ve Afganistan'daki askerî güçlerine İran'ı da dâhil etmek isteyen ABD, Avrasya jeopolitiğine hâkim olmak istemektedir. Ancak İran'ın Hürmüz Boğazı'ndan petrol

⁵⁸Zenginoğlu, a.g.e., s.430.

⁵⁹Akkoyunlu, a.g.e., s.73.

gemisi geçişlerine izin vermeme kapasitesine sahip olduğu da unutulmamalıdır.⁶⁰ Bu açıdan İranlılar ellerindeki nükleer gücü ABD ve İsrail'i kendi dış politikalarından döndürecek bir koz olarak değerlendirmektedir. İran, bölgesel gücünü arttırmak için “dokunulmaz ülke” statüsünü kullanarak iç karışıklıkları önleyecek bir politika izlemiştir.⁶¹

1.5.3. 2002’de Gerçekleşen Nükleer Kriz

2002 yılında İran’ın gizlediği ağır su reaktörü projesi ortaya çıkarılmış ve Natanz’da kurulan uranyum zenginleştirme tesisi bilinirlik kazanmıştır. Bu nedenle İran’ın nükleer silah yapmak istediğine dair şüpheler yoğun bir şekilde dillendirilmiştir. Diğer taraftan UAEK ile anlaşma yapan İran, gereken konularla ilgili olarak bilgi vereceğini dillendirmiştir. Ancak ABD, İran dosyasının ilk olarak BMGK’ye verilmesi hususunda ısrarcı davranmış ve nükleer enerji sorunu için İran ile istişare etme seçeneğine sıcak bakmamıştır. Bunun üzerine AB, İran ile yaptığı görüşmelerde güvenlik konularına daha aktif yaklaşımlarda bulunmaya çalışmıştır. ABD ve AB’nin farklı tutumları, Irak Savaşı sonrası transatlantik ilişkilerde yaşanmış olan zorlukların yarattığı etkiler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Mayıs 2003’de yapılan AB-İran görüşmelerine; Fransa, Almanya ve İngiltere Dışişleri Bakanları katılmış ve sorunu çözmek adına diplomatik temaslarda bulunmuşlardır.⁶²

ABD’nin Tahran’a karşı olan olumsuz tutumunu yumuşatmak amacı ile AB krizi çözmek adına teşebbüste bulunmuş ve İran ile uzlaşma yoluna gidilmiştir. Yapılacak olan müzakerelerde iki başlık üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, “İran elinde bulunan uranyumu nükleer silah yapımı için kullanmayacak, bu konuda uluslararası topluma taahhütte bulunacak ve bir anlaşmaya varılacak” şeklindeydi. İkinci başlık ise, İran’ın BM yaptırımlarını yerine getirdiği ve UAEK’nin

⁶⁰Shahram Chubin, *Iran’s Nuclear Deal*, Washington, D. C. Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C. September 18/2006, s.19, <http://carnegieendowment.org/18/09/2006/iran-s-nuclear-ambitions/906>, Erişim Tarihi:01.05.2018.

⁶¹Akkoyunlu, a.g.e., s.72.

⁶²İbrahim Alakuş, Sedef Eylemer, *İnşacılık Çerçevesinde Avrupa Birliği’nin İran Nükleer Krizine Yaklaşımı*, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:11, Sayı: 42, 2015, s.152.

direktiflerine uyduğu sürece AB tarafından İran'a, sivil amaç güden nükleer teknoloji konusunda destek çıkılacağı yönünde taahhüt verilmesidir.⁶³

Bu sebeple İran, bu konunun BM'ye götürülmemesi için ön görülen yaptırımlara maruz kalmadan uranyumu dönüştürme ve zenginleştirme çalışmalarını belirli bir süre zarfı boyunca durduğunu belirtmiştir. Haziran 2003'de UAEK, Tahran'ı çağırarak Eylül sonuna kadar ek protokolü kabul etmesi çağrısında bulunmuştur. İngilizlerin de ek süre tanınması ile birlikte İran dışarıdan teknik yardım alacağını iletmıştır.⁶⁴ Aynı zamanda İran'dan nükleer programla ilgili tüm detayları vermesi istenmiştir.

Eylül 2003'de UAEK'nin yaptığı toplantıda El Baradei şu ifadeleri kullanmıştır: "Tahran'ın gerçekleştirdiği çalışmaları anlamaya çalışmalıyız ancak tüm belgelerin eksiksiz olarak verilmesini görmekle mükellefiz." El Baradei'nin bu açıklaması gelinmiş olan aşamadan memnun olunmadığını gösteren göstergelerden biri olarak kabul edilir. İran, Ekim 2003'te imza atmaktan kaçındığı NSYÖA'nın ek protokolünü imzalamaya yanaşmıştır. Ayrıca 2003'te yaşanan Irak Savaşı, ABD'nin İran'a olan tavrında değişikliğe yol açmamıştır. Fakat ABD'li yetkililer Tahran'ın nükleer alandaki çalışmalarını durdurmak için İran ile uzlaşa sağlaması gerektiğinin farkındaydılar. 1997 yılında Hatemi'nin göreve gelmesinden sonra başlamış olan kapsamlı uzlaşa sürecinin 2003 yılı itibari ile sonuna gelinmiştir.⁶⁵

⁶³Akkoyunlu, a.g.e., s.74.

⁶⁴Levent Ünal, Ahmet Ali Gökdemir, *İran Üzerine Notlar*, (1.Basım) Dezanj Yayınları, Beyoğlu, 2014, s.170.

⁶⁵Hakan Keskin, *Nükleer Kriz ve Avrupa'nın İran Politikaları: Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif Uluslararası Hukuk ve Politika*, THK Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 34, Eylül 2013, s.97.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN'IN NÜKLEER ÇALIŞMALARINA KARŞI OLUŞAN KÜRESEL VE BÖLGESEL TEPKİLER

İran'ın nükleer faaliyetlerine ilişkin ilgili ülkelerin resmi politikaları, İran'ın nükleer silahlara sahip olmasına engel olmaya yöneliktir. Ancak ilgili ülkelerin enerji ihtiyacı ve ticari çıkarları göz önünde bulundurulduğunda ilgili devletlerin İran'a karşı tutumunun bu gibi sebeplerden ötürü ABD'nin tutumundan farklı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; Japonya, İran'ın ek protokolü (NSYÖA) imzalaması kaydıyla, İran'da bulunan petrole yatırım yapacağını ifade etmiştir. Moskova'da İran ile nükleer yakınlığı olması kaydıyla Tahran'dan daha şeffaf ve ılımlı olmasını ve ek protokolü imzalamasını istemiştir.

2.1. Nükleer Çalışmalarına Karşı Oluşan Küresel Tepkiler

İran ile Batılı ülkeler arasında yaşanan nükleer krizde, AB ülkeleri Tahran'la diyalog içinde olmanın daha doğru olacağı kanaatine varmışlardır. Buradaki ABD ile AB politikaları arasındaki temel ayrım noktasının, İran'ın nükleer faaliyetlerine devam edip etmemesi hususudur. ABD bu faaliyetlerin devamına karşı çıkarken, AB ülkeleri anlaşmaya odaklı daha ılımlı bir politika izlemektedir. Bu politika farklılıklarını, ülkelerin İran ile olan karşılıklı ilişkilerinden bağımsız düşünmemek gerekir.⁶⁶ Aslında tarihinde emperyalist ülkelerin yayılmacı ve işgalci tutumuna maruz kalmış olan İran, nükleer çalışmalarını, kendisine yönelebilecek tehdit unsurlarına karşı caydırıcı bir stratejik araç olarak kullanmak istemektedir. Bunun yanı sıra İran'ın bölgede etkin güç olma çabasında yadsınamaz. Nükleer faaliyet, İran'ın uluslararası çıkarlarının korunmasında sağlayacaktır.

Bu tehdit ve çıkar politikalarının en önemli sebebi İran'ın kurulduğu coğrafyada İran İslam Devrimi'nin, Fars kültürü ile devlet bekaasının korunarak ayakta kalması ve nüfuzunu genişletme çabasıdır. İran'ın topraklarında

⁶⁶ Kenan Dağcı, Atilla Sandıklı, *Satranç Tahtasında İran Nükleer Programı*, (1.Baskı), Tasam Yayınları, İstanbul, 2007, s.226.

bulunan enerji kaynakları ve Ortadoğu'daki jeostratejik konumu İran'ı uluslararası politikada önemli bir ülke haline getiren unsurlardır. İran'ın bölgesel önemini artıran diğer unsur ise Batı ülkelerinin bölgedeki askerî, ekonomik ve politik çıkarlarıdır. İran İslam Rejimi'nin ve rejim yanlısı grupların Batı'ya karşı sert tutumu ve söylemleri Batılı ülkelerinin dikkatini İran üzerine toplamaktadır.⁶⁷

Bunun yanı sıra İran'ın ilk hedef olarak nükleer gücü ele geçirmesi sonrasında nükleer silaha sahip olma olasılığının yarattığı durum İran'a karşı Batılı ülkelerin tutumunun dayanak noktası olarak görülebilir. İran'ı uluslararası toplumla ilişkiye zorlayan bir durumda dünyada artan yakıt ihtiyacıdır. Artan enerji talebinin gün geçtikçe Basra Körfezi'nin önemini artıracakı düşünülmektedir. Enerji talebinin geçmişte İran ile uluslararası toplumda bir rekabete yol açtığıda görülmektedir. Örneğin, Britanya İmparatorluğu ve Rus Çarlığı'nın İran ile olan rekabeti 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın ortasına kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında, rekabetin derinleşmesini sağlayan, zengin petrol kaynaklarının bulunması olmuştur. ABD-İran ilişkilerinin önemi 2. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ilişkilerin artmasının iki sebebi vardır. Bu sebepler; İran'ın Avrasya jeopolitiğinde SSCB'nin güneyden kuşatılması açısından önemli bir konuma sahip olması ve İran'ın bulunduğu coğrafyadan ötürü sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. İran bu nedenlerden ötürü savaş sonrası yıllarda bile ABD açısından önemli bir ülke haline gelmiştir.⁶⁸ 11 Eylül terör saldırısı sonrasında İran ile ABD arasındaki ilişkiler daha da sertleşmiş, ABD'nin petrole olan bağımlılığı ve İran-İsrail arasındaki sert söylemler neticesinde ABD, İran'a karşı tavrını negatif yönde değiştirmiştir. ABD'nin dış işlerinden sorumlu bakanı James Baker'in 1992 yılında yaptığı açıklamada Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını açıklayan ülkelere Tahran ile diyaloglarını güçlendirmemeleri konusunda telkinlerde bulunmuştur. 11 Eylül terör saldırısı ABD'nin küresel etkisinin artmasına ve İran'ın nükleer

⁶⁷BBC Turkish Gazetesi, *BM'den İran'a Yeni Yaptırımlar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İran'a karşı yeni yaptırımlar içeren üçüncü karar tasarısını onayladı*, 03 Mart 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080303_un_iran.shtml, Erişim Tarihi:18.01.2018.

⁶⁸Sandıklı, a.g.e., s.2.

alışmalarının önüne geçmesine sebebiyet verecek bir politik tavır takınmasına sebep olmuştur.⁶⁹

Bu tür saldırılar ile teröristlerin uluslararası alanda kamuoyu oluşturabilecekleri ve siyasal otoriteyi kendi çıkarlarına terörle ikna etmeye abalayabilecekleri anlaşılmıştır. zet olarak ABD'nin Orta Doğu politikası tarihi açıdan ve yaşanan 11 Eylül terör saldırıları sonrası olarak değerlendirildiğinde; doğalgaz ve petrol gibi kaynakların güvenliğini, enerji arzının sürekliliğini ve müttefik ülkelerin güvenliklerini sağlamak, terörizm tehdidinin tümden yok edilmesi, KİS'lerin yayılmasının ve üretilmesinin önlenmesi gibi unsurlar içerdiği görülür.⁷⁰ İran'ın bu politikalara negatif tepki vermesinin ve ulusal güvenliğine tehdit olarak görmesinin en büyük nedeni, ABD'nin KİS'e sahip olmamasına rağmen Irak'a müdahalede bulunmasıdır. İran, ABD'nin deklare ettiği bu politikaların ardında emperyal amaçlar olduğunu düşünmektedir. ABD'nin İran'a yönelik politikalarının asıl nedeni, KİS'in "terör devletlerinin" haricinde terör gruplarında kullanabileceği ve bu grupları engelleme çabası içinde olduğu iddiasıdır.⁷¹

2.1.1. Birleşmiş Milletler

Uzun çabalar sonucunda krize dair ilk karar BMGK'de BM oy birliği ile alınmıştır. Bu karar ile İran'ı "uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir unsur" olarak tanımlayan ifadenin değiştirilmesi ve İran'ın nükleer çalışmalarını durdurması için öngörülen sürenin 30 güne çıkarılması, Rusya ve Çin tarafından da kabul edilmiştir. BMGK'nin İran kararından sonra nükleer faaliyetin kısıtlanmasından ziyade İran'ın nükleer programında gelişme kaydettiği görülmektedir. Ahmedinejad'ın ifadesine göre 2009 itibari ile İran, uranyumu %3,5 oranında zenginleştirme teknolojisine sahip olmuştur. Yaşanan krizlerin ya da sorunların İran'ın UAİK ile iş birliği yapmasına engel olmadığını ileri süren Ahmedinejad, İran

⁶⁹Dilek Aydın, Arif Tekbıyık, *İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri*, s.113, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84561>, Erişim Tarihi: 20.01.2018.

⁷⁰Defne Atasoy, *İran da şah sonrası Nükleer Enerji Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, 2008, s.112.

⁷¹Akbař, a.g.e, s.33.

halkının gücünü nükleer çalışmalarla ilişkilendirmediğinin de vurgulamıştır.⁷² Meseleyi ulusal onur haline getiren İran, yapılan eleştirilerin ABD'nin İran İslam Devrimi sonrası takındığı düşmanca tavırdan ileri geldiğini söylemiştir. Nükleer krizinin yaşanmasının sebebini İsrail ve ABD komplosunun bir sonucu olarak gördüğünü ifade etmiştir.⁷³

Haziran 2006'da gerçekleştirilen İran ile BMGK'nin daimi üyeleri ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere ile Almanya'dan oluşan ülkeler arasındaki nükleer müzakerelere verilen P5+1 adlı toplantıdan sonra nükleer kriz, konusunda ortak bir uzlaşmaya varılmıştır. P5+1 tarafından hazırlanan öneri paketine göre, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması ile ilgili uygulamaların karşılığı olarak İran'a sivil amaçlı nükleer enerji transferi yapılacağı, Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine alınacağı, 1990 yılından bu yana ABD'nin yürütmüş olduğu çeşitli yaptırımların da ortadan kaldırılacağı bildirilmiştir. İran hükümeti bu öneriye olumlu baktığını ifade etmiş ve iki ay içerisinde kararını netleştireceğini belirtmiştir. ABD ise bu sürenin üç hafta olmasını talep etmiştir. Ancak İran'ın bu süre zarfında zaman kazanmaya çalıştığı ve nükleer faaliyetlerine devam edeceği yönündeki söylentiler ile Lübnan-İsrail Savaşı'na destek verdiği yönündeki göstergeler Temmuz 2006'da BMGK tarafından 1696 sayılı yaptırım kararının alınmasına yol açmıştır.⁷⁴

Bu karar, İran'ın nükleer faaliyetine ilişkin alınan ilk BMGK karardır. Bu kararın bağlayıcı niteliği olduğu gibi, bir ay gibi kısa süre zarfında İran, uranyum zenginleştirme ve AR-GE çalışmalarına son vermemesi halinde, yapılacak ikinci bir toplantıda BMGK'nin ekonomik yaptırım kararı alacağı açıklanmıştır.⁷⁵ Öte yandan İran'a karşı düşmanca bir politik tavra sahip olan İsrail, ABD-İran yakınlaşmasından endişe duymuştur. İran'ın nükleer güce sahip olması İsrail tarafından ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. İsrail, buna ek olarak şimdiye kadar sahip olduğu

⁷²Dalar, a.g.e., s.270.

⁷³Caner Yeşil, *Nükleer Kriz Üzerinden Devrim Sonrası ABD-İran İlişkileri*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2014, s.10.

⁷⁴Dalar, a.g.e., s.270.

⁷⁵Ekinci, a.g.e., s.318.

Batılı devletlerin desteğini olası bir İran-İsrail krizi nedeni ile kaybetmek istememektedir.

İran'ın Batı ile arasında yaşanan bu krizi barışçı yollarla çözüme kavuşturması İsrail'e göre Suriye'nin ve Hizbullah'ın İran tarafından daha yoğun bir şekilde desteklenmeye başlanması ihtimalini doğurmaktadır. İsrail'in ABD'ye rağmen Tahran'ın askerî üslerine ve mevcut faaliyette olan nükleer tesislerin olduğu bölgelere bir hava saldırısı yapma ihtimali hiç de ihtimal dışı olmamasına rağmen, son 35 yıldır İsrail-İran ilişkilerinde böyle bir çatışmanın yaşanmamış olması bunu realist bir ihtimal olmaktan çıkarmıştır.⁷⁶

İran, P5+1 paketine yönelik Ağustos 2006'da verdiği "şartlı kabul" niteliğinde olan cevabında, uranyum zenginleştirme çalışmalarının NSYÖA'dan kaynaklanan doğal hakkı olduğunu vurgulamış, nükleer çalışmalarını müzakereler sonucunda geçici bir süreliğine durdurabileceğini belirtmiştir. 2006'da BMGK'nin onayladığı 1737 sayılı karar, İran'ın nükleer malzeme ithalatını yasaklayacak nitelikte olmuştur. Bu tür faaliyetlere başvuracak ve destekleyecek olan kişi ya da kurumların tüm ülkelerdeki malvarlıklarının dondurulması hususu ve seyahat izinlerinin kısıtlanması hususuna karar verilmiştir.⁷⁷

Mart 2007'de BMGK tarafından kabul edilen 1747 sayılı kararın daha etkin olabileceği umulsada doğalgaz ve petrol gibi alternatiflere sahip olan İran için etkili bir karar olmamıştır. Yaptırım kararına göre; İran'ın silah ihracatının yasaklanması, füze ve nükleer faaliyetlerle ilişkisi olan kurum ve kişilerin mal varlıklarının durdurulması, BM üyesi devletlerin kredi imtiyaz ve mali yardım antlaşmalarını İran ile yapmaması kabul edilmiştir.⁷⁸ Bu yaptırım kararları, İran'ın nükleer çalışmalarını geliştirerek arttırmasına ve iç politikada hükümete desteğin artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan krize ilişkin önemli gelişmelerden biri de ABD Ulusal İstihbarat Raporunun 2007 yılında kamuoyuna açıklanmasıdır. Rapora göre, İran 2003'ten bu yana nükleer silah üretimine yönelik herhangi bir çalışma yapmamaktadır ve 2009'dan sonra nükleer silaha sahip olabileceği öngörülmektedir.

⁷⁶Leblebici, a.g.e., s.26.

⁷⁷Ekinci, a.g.e., s.113.

⁷⁸Dalar, a.g.e., s.275.

ABD'nin raporu sonucunda kırmızı alarm durumunun ortadan kalkması söz konusu olduğundan artık müzakereler için herhangi bir ön şartında diretilmesine gerek görülmemiştir.⁷⁹

1803 sayılı karar Mart 2008 tarihinde alınan 1747 sayılı kararın genişletilmiş halidir. Eylül 2008 tarihli 1835 sayılı karar da benzer içerik taşıyan ekonomik yaptırımları içermektedir. Psikolojik baskı aracı olarak kullanılan kararlar, ekonomik anlamda İran'ı etkilesede ciddi zararlar verememiştir. Karşılaştırma yapıldığında, 1987 yılında ABD tarafından uygulamaya konan yaptırımların ardından İran'ın ihracat ve ithalat dengeleri incelendiğinde ABD'nin İran üzerindeki baskısının sonuç vermediği söylenilmektedir.⁸⁰

2010 yılı müzakere süreci açısından zor bir yıl olmuştur. Bu yıl BMGK'nin 1929 sayılı yaptırım kararında İran'a yönelik ek yaptırımların alınması gündeme gelmiştir. 2011 yılında UAEK'nin İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak vermiş olduğu raporda İran'ın bildirilmemiş nükleer faaliyetlerinin askerî amaç taşıdığına yönelik kaygıların olduğu belirtilmiş, ABD ve AB üyesi ülkeler tarafından daha sert yaptırımlar uygulanmıştır.⁸¹

Genel olarak baktığımızda, BMGK'nin 41. ve 42. maddeleri zorlayıcı önlemleri ekonomik, diplomatik ve askerî yaptırımlar şeklinde ayrılıyor. BM'nin İran'a yönelik yaptırımları 41. maddede silahlı müdahale kullanılmasını kapsamayan ekonomik yaptırımlar kategorisi içerisinde değerlendiriliyor. ABD öncülüğünde AB destekli İran'a yapılan ekonomik baskının ana hedefi askerî amaçlı nükleer faaliyetler için gereken hassas nükleer teknoloji, madde ve bilgi akışının önlenerek İran'ın nükleer programının yavaşlatılması veya tamamen durdurulmasıdır.⁸²

⁷⁹Ekinci, a.g.e., s.320.

⁸⁰Shiva Norouzi, *Uluslararası Hukukta Nükleer Programlar İran Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2017, s.80.

⁸¹Fikret Birdişli, *İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yratacağı Sonuçlar*, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl:8, Sayı:15, Ankara, 2012, s.33, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrjtj/article/view/5000098877/0>, Erişim Tarihi:12.03.2018.

⁸²Cemalletin Taşken, Abdullah Tunç, *BM'nin İran'a Uyguladığı Yaptırımlar ve Nükleer Müzakere Süreci*, Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, Cilt No:6, Sayı:1, 2015, s.10.

2.1.2. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin dış politika hedefleri arasında petrol ve doğalgaz rezervlerinin korunması, dünyadaki enerji talebinin karşılanabilmesi ve KİS'in yayılmasının önüne geçilmesi gibi konu başlıkları yer almaktadır. Şah dönemi iki ülke arasındaki yakın ilişki Devrim sonrasında bozulmaya başlamıştır. ABD bu süre zarfında İran ile olan ilişkilerini dondurmıştır. Çünkü İslam rejimi Washington'ın onayladığı bir yönetim şekli değildir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus İran'ın ve ABD'nin küresel ve bölgesel politikalarını ortaya koyma çabalarıdır. Enerji rezervlerinin eşit dağılımı göstermemesi enerjiyi stratejik ve önemli bir anlaşmazlık haline getirmektedir. Enerjinin bulunduğu coğrafya sadece bölgesel değil, küresel güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir. Bu durum İran'ın bulunduğu coğrafyanın stratejik önemini arttırmıştır. Bu kaynaklara sahip olan ülke dünya üzerinde ekonomik güce sahip olacağı için ABD'nin bu kaynaklara sahip olmak istemesi beklenen bir durumdur.

Ayrıca ABD terörizmin önüne geçebilmek için KİS'i kontrol altına almak istemiştir. Özellikle KİS'lerin bu bölgedeki yayılımının engellenmesi dış politikasının öncelikli hedefleri arasındadır. 11 Eylül saldırısı ABD'nin kendi sınırları içindeki sürpriz saldırılara ne kadar açık olduğunu göstererek KİS'nin bu tür durumlarda ne kadar tehlikeli olabileceğini kanıtlamış ve ABD'yi bu konuda bir paranoyaya itmiştir. Nükleer silahlanma ve ABD düşmanlığı ile mücadele, ABD'nin İran politikasındaki temel hedefleri oluşturmaktadır. Bu yüzden ABD'nin amacı, konvansiyonel silahlardan, KİS'lerden, nükleerden arınmış ve bölge güvenliği açısından herhangi bir tehdit unsuru olmayacak, liberal ekonomiye entegre olmuş bir İran devletidir. Bu yüzden ambargoların etkinliğini artırma çabasıdır. Bunun için başta AB olmak kaydıyla, tüm dünyayı İran politikasında iş birliği yapmaya zorlamak ve olabilecek askerî bir harekât için meşru bir zemin hazırlamak istemektedir.⁸³

⁸³Aydın,Tekbıyık, a.g.e., s.116.

2.1.3. Avrupa Birliği

ABD'nin İran ile ilgili yürüttüğü politikasının genel çerçevesi ilişkileri askıya almak, ambargoyu etkili hale getirmek ve mevcut rejimi değiştirerek istediğı yönetim anlayışını getirmek kapsamında şekillenmiştir. AB'nin İran politikasında herhangi bir rejim değişikliği önceliğı yoktur. AB'nin amacı daha ziyade İran'ın iç ve dış politikasını yapacağı reformlarla AB'nin çıkarlarına uygun şekilde şekillendirmesidir. AB'nin İran'a yaklaşımı ise; rejimin değişmesinden ziyade İran'ın dış ve iç politik etkisini yapılacak olan reform uygulamaları ile birlikte şekillendirmek istemesidir. AB'nin Tahran'a karşı yürüttüğü bu politikanın öncelikli nedenlerinden biri de artan enerji ihtiyacını karşılamada İran'ı bir alternatif olarak görmek istemesidir.

Bu açıdan, istikrarsız bir bölgede İran'ın, nükleer silah yapma kapasitesine ulaşması ve ABD'nin bu durumu kendi lehine çevirerek bölgedeki etkisini çıkarları doğrultusunda kullanmasından endişe edilmektedir. İran İslam Cumhuriyeti, AB'nin arabuluculuğı sayesinde nükleer faaliyetlerini kısa bir süreliğine de olsa askıya alacağını açıklamıştır. 2005 yılında Ahmedinejad'ın seçilmesi ile birlikte nükleer çalışmaların sürdürüleceğinin ilan edilmesi de AB'nin ABD gibi düşünmesine yol açmış ve ABD ile aynı politikada birleşilmesini sağlamıştır.⁸⁴

2.1.4. Rusya ve Çin

ABD'de gerçekleşen 11 Eylül terör saldırılarından sonra Orta Doğı bölgesinde artan ABD nüfuzu, İran ve Rusya Federasyonu için endişe yaratmakta ve bu durumdan dolayı rahatsızlık duyulmaktadır. ABD nüfuzunun artması İran ve Rusya arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. ABD ve İsrail İran'ın nükleer projesini destekleyen ülkeleri vazgeçirmek amacıyla baskı yapmıştır. Ancak Rusya desteğini sürdürmüştür.⁸⁵ ABD'nin bölgedeki stratejik hedeflerine ulaşması Rusya'nın Soğuk Savaş'ta olduğu gibi güneyden kuşatılmaya çalışılması sonucunu doğurabilir. ABD'nin güç kazanmaya devam etmesiyle Rusya'nın İran'a gösterdiği destek iki

⁸⁴Arif. Keskin, *Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikası: Saldırganlığının Rasyonelleşmesi*, ASAM, Kasım 2006, s.18, <http://www.asam.org.tr/temp/temp33.pdf8>, Erişim Tarihi:01.11.2017.

⁸⁵Akbaş, a.g.e., s.36.

ülke arasında “nükleer komşuluk” durumuna zemin hazırlamıştır. Ancak bazı dengelerin değişmesi durumunda ülkelerin kendi güvenlik değerlendirmelerini gözden geçirmesi gerekebilir. Nitekim Çin Halk Cumhuriyeti İran’ın nükleer faaliyetlerini kendisinin artan enerji ihtiyaçlarını karşılaması çerçevesinde değerlendirmiştir.⁸⁶

Gittikçe gelişen ekonomisi ile bağlantılı olarak ihtiyaç duyduğu enerji miktarını İran’dan karşılamak isteyen Çin, Orta Doğu’daki mevcut istikrarsız durumdan istifade ederek kendi çıkarları doğrultusunda bu bölgede güvenilir bir aktör olmak istemektedir. Bu nedenle İran ile her zaman iyi ilişkiler içinde bulunmuştur. Orta Doğu’da kendine iyi bir pazar yaratmaya çalışan Çin, uluslararası arenada İran’nın silah tedarikçisi olarak belirmiştir. Ayrıca İran’ın nükleer programının Çin tarafından desteklenmesinin ileride diğer devletler açısından tedirginlik yaratması yüksek bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir.⁸⁷

2.2. İran’ın Nükleer Çalışmalarına Karşı Oluşan Bölgesel Tepkiler

Revizyonist dış politika anlayışı İran’ın Şiiler üzerindeki etkisini arttırmakta ve bu durum ABD ile iyi ilişkileri olan geleneksel statükocu yönetimlerin hüküm sürdüğü Körfez devletlerini rahatsız etmektedir. Bölgedeki ülkeler İran Nükleer Programını (INP) körfez güvenliği açısından bir tehdit olarak görmektedirler. Umman ve Katar genellikle İran ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ancak Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE, İran’ın bölgedeki politikasına karşı daha sert bir tutum sergilemiştir. Enerji bakımından dışa bağımlı olan Türkiye ise, giderek artan enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya Federasyonundan ve İran’dan temin etmektedir. Bu bakımdan Türkiye ile İran arasında yılda 10 milyar metreküp doğalgaz akışının sağlanması yönünde 1996 yılında 25 yıllık bir sözleşme imzalanmıştır. Türkiye ve İran arasında enerji ve doğalgaz konularında işbirliğinin artması yönünde kararlar alınmıştır. Ayrıca Türkiye’nin, İran’ın Avrupa’ya yapacağı doğalgaz ihracatında bir tür köprü görevi üstlenmesi taraflar arasında müzakere edilmiştir. Böylesine büyük bir hamlenin gerçekleşmesi demek, Türkiye

⁸⁶Aydın,Tekbıyık, a.g.e., s.117.

⁸⁷Aydın,Tekbıyık, a.g.e., s.117.

Cumhuriyeti'nin bulunduğu coğrafyadaki önemini kat kat arttıracaktır. Ahmedinejad Cumhurbaşkanı seçildikten kısa bir süre sonra İsrail'i haritadan silme yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklama Ariel Şimon Peres tarafından Yahudileri yok etme amaçlı değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Şimon Peres'in "İran'a karşı yapılacak olan askerî müdahale diplomatik yaklaşımdan daha elzem gözükmektedir." İsrail'in İran'a karşı olan tutumunun sertliğinin bir göstergesi olmuştur. Bunun gibi tehditkâr söylemler bölgenin kronik ve kanıksanmış halini oluşturmaktadır.⁸⁸

İran'ın nükleer çalışmalarının yansıma gösterdiği bir diğer durum ise Suudi Arabistan ve İran arasındaki çekişmelerdir. Yani Suudi Arabistan Batı'ya daha yakın politika izlemeye çalışırken, İran İslam Cumhuriyeti ise Çin ve Rusya'ya daha yakın durmak ve politikalarını bu bağlamda geliştirmektedir. Bu politik tercih farklılıkları iki ülke ilişkilerini daha da kötüleştirmektedir.⁸⁹ Bunun dışında İran ve Ermenistan'ın ikili ilişkilerine bakıldığında, Azeri nüfusun İran içinde yoğun olması iki ülke arasında sorun teşkil etmemiş, aksine iki ülke ilişkileri dostluk çerçevesinde gelişmiştir. Batı'da aktif olarak lobicilik faaliyeti yapan Ermenistan, İran'ın nükleer çalışmalarına yönelik herhangi bir olumsuz tavır sergilememiştir.

2.2.1. Arap Ülkelerinin Tepkisi

İran'ın, İslam Devrimi sonrasında bölgedeki nüfuzunu artırma gayreti Arap devletleri açısından sorun teşkil etmiştir. İran-Irak savaşı esnasında Suriye ve Yemen dışında Arap ülkelerinin birçoğunun Irak'ı desteklemesi, İran ile Arap komşuları arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. İran ve Arap ülkeleri 90'lı yıllarda ilişkilerini düzeltmeye başlamıştır. Fakat 2003 yılına gelindiğinde Irak işgalinin ardından İran'ın bölgedeki nüfuzunun artması ve akabinde Mahmud Ahmedinejad'ın göreve gelir gelmez Batı'ya karşı sert politik tutum içinde olması Arap yöneticilerinin Tahran'a yönelik endişelerinin giderek çoğalmasına neden olmuştur. Arap dünyasındaki İran'ın müttefikleri INP'ye destek verirken, İran'ın bölgedeki gücünün artmasından endişe duymaktadırlar. Bu durumdan rahatsızlık duyan ülkeler, INP'ye oldukça mesafeli yaklaşmaktadır. Ürdün, İran'ın bölgedeki etkisinin daha da

⁸⁸ Akbaş, a.g.e., s.38.

⁸⁹ Akbaş, a.g.e., s.35.

artmasını beklemekle birlikte nükleer silah üretmesinden ve bölgenin istikrarsız bir hale gelmesinden endişe duymaktadır. Bu sebeple, Ürdün resmî açıklamalarında İran'ın barışçıl nükleer güç kullanma hakkı olduğunu belirterek sorunun diplomatik seçenekler gözetilerek çözüme kavuşturulmasından yana tavır almaktadır.

Mısır ise, İran'ın bölgedeki ilişkilerinin geleneksel olarak sorunlu olduğu ülkelerden bir diğeridir. Mısır ABD yanlısı, İran'da ABD karşıtı iki ülke olarak Filistin meselesine bakış açılarının farklı olması iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Hizbullah'a ve Hamas'a İran tarafından destek verilmesi Mısır'ın İsrail'i tanıması Filistin meselesinde müzakereler yoluyla çözüm bulunmak istenmesi dış politika açısından iki ülkeyi karşı karşıya getirmektedir. Bu konu hakkında uluslararası camiada genel destek İran'ın, NSYÖA kapsamında barışçı nükleer enerji kullanma hakkını desteklediğini belirtmiştir.

Aynı zamanda Mısır'da NSYÖA kapsamında İran'ın UAEK'ye karşı yükümlülüklerini yerine getirmesinide istemektedir. Ayrıca Tahran'ın nükleer politikadaki çabasına karşı herhangi bir güç kullanmadan önüne geçeceğini belirterek İran'ın karşısında duran tüm ülkeleri desteklemiştir. Saddam rejimi döneminde İran için en ciddi tehdit olan Irak, ABD işgalinin ardından İran için tehdit olmaktan çıkmıştır. Bu bakımdan Iraklı liderler pragmatik olmakta ve INP ile ilgili konuşmaktan kaçınmaktadırlar.⁹⁰

INP Suud'ları rahatsız etmektedir. İslam dünyasına liderlik yapmak isteyen iki ülke aynı zamanda Basra Körfezi'nde kendi üstünlüklerini kurma hevesi gütmektedir. Ancak, Suudi makamlar İran meselesinin çözüme kavuşması için güç kullanımından kaçındıklarını dile getirmiştir. BAE körfezde İran ile ticari ilişkileri en yoğun ülke olmasına rağmen INP'den en çok endişe duyan ülkelerden birisidir. İran'dan tehdit algılayan bir diğer ülke ise Bahreyn'dir. 1970'lerde İran Bahreyn'de hak iddia ederek İran toprağı olduğunu ileri sürmüştü ve bu Bahreyn'i oldukça endişelendirmişti. Bahreyn'i rahatsız eden bir diğer konu ise bu ülkedeki Şii yoğunluğudur. Bahreyn geliştirdiği söylemlerde uluslararası hukuk kapsamında

⁹⁰Bayram Sinkaya, *İran'ın Nükleer Programına Arap Ülkelerinin Yaklaşımı*, Orta Doğu Analiz, Cilt:2, Sayı:15, Mayıs 2010, s.92.

İran'ın barışçı nükleer teknoloji kullanmasının hakkı olduğunu dile getirmiştir. BAE ve Kuveyt BMGK'nin kararlarına uyacağını açıklarken, Katar bu kararlardan sonuç alınamayacağını iddia etmiştir. Arap liderleri İran'a yönelik Batı baskısını ya da Amerikan/İsrail saldırısını destekliyormuş gibi bir görüntü vermemek adına İran ile ilgili açıklamalarda oldukça temkinli hareket etmişlerdir.⁹¹

2.2.2. Türkiye'nin Tepkisi

Türkiye, İran ile çok sayıda anlaşmazlık yaşamış fakat hiçbir zaman bağıni koparmamıştır. Aynı bölgede yer alan iki ülke yeri geldiğinde güvenliklerini korumak için siyasi ilişkilerini güçlendirmiştir. Ekonomik sıkıntı yaşadıkları dönemde de birbirlerine ticari alanda destek sağladıkları görülmüştür. Bu açıdan Türkiye, BMGK tarafından yaptırım kararı alındığında İran ile görüşmelerine devam etmiştir. Bu görüşmeler, İran-Türkiye arasındaki karşılıklı ticaretin arttırılması ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi bakımından önemli olup, küresel kamuoyu tarafından da yakından takip edilmiş ve yaşanmakta olan nükleer krizin diplomasi kanalları üzerinden Orta Doğu bölgesinde mevcut olan istikrarsız durum ve bölgedeki sorunlar kapsamında müzakereler gerçekleşmiştir.

Bu sebeple Türkiye, enerji arzının sağlanması ve bu enerji arzının korunması doğalgaz almak için Türkiye boru hatlarını kullanmak istemesidir. INP krizinin barışçıl yolla çözümlenmesi Türkiye için ekonomik ve bölgesel anlamda entegrasyonun sağlanması süreci açısından önemli gelişme olarak ele alınabilir.⁹² Türkiye, Orta Doğu'da kritik dönemlerde karar alınacağı zaman masada ara bulucu olarak yer almıştır.

Yapılan nükleer anlaşma sonrası Batı'nın ve İran'ın yakınlaşması ve küresel anlamda Orta Doğu bölgesinde Türkiye'nin etki alanını kısıtlayabileceği ileri sürülmektedir. Yaptırımların kaldırılması sonrası İran'ın, Orta Doğu bölgesinde Şii milis kuvvetlerine destek vermesi, Irak, Suriye ve Yemen'de Türkiye'nin hareket kabiliyetini engelleyebilir. Ancak Arap Baharı ve Suriye'de yaşanan iç savaş, İran ile

⁹¹Sinkaya, a.g.e., s.92.

⁹²Sinkaya, a.g.e., s.92.

Türkiye'nin konumlarını birbirinden ayırmamıştır. Oysa İran, Doğu Akdeniz'deki bütün politikasını Tahran-Şam ekseninde yürütmek istemiştir. Türkiye'nin ABD'ye destek vererek Suriye'de Beşar Esad yönetimine karşı Özgür Suriye Ordusu'nu destekleyip askerî eğitim verilmesi olası Sünni-Şii çatışmasını gündeme getirmiş ve İran ile Türkiye arasındaki gerginliğin giderek artması riskini doğurmuştur. Akabinde Barack Obama döneminde gerçekleşen “nükleer anlaşma” aslında Türkiye'nin Suriye politikasını gözden geçirmesi ile bölgede ABD'nin tek başına istikrara karar veremeyeceği gerçeğini ortaya koymuştur. Barack Obama dönemi Türkiye'ye verilen sözlerin uluslararası politik iklimin getirdiği şartlar ve koşullar ile örtüşmediğini ve dış politik adımların her zaman, sorunun muhatabı paydaşlar ile yürütülmesi gerektiğini göstermiştir.⁹³

⁹³Bekir Ünal, *İran Nükleer Anlaşması ve Türkiye'ye Etkileri*, Bilgesam Analiz/Orta Doğu, Cilt No:1232, Sayı:1, 2015, s.8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜKLEER KRİZ VE DİPLOMATİK SEÇENEKLER

BMGK tarafından İran'a uygulanan mali yaptırımların ve ambargoların kaldırılacağı bildirilmiştir. Yapılan anlaşma kapsamında BM tarafından ele alınan ekonomik ve mali yaptırımların tek seferde kaldırılması konusunda uzlaşma sağlanmıştır. İran üzerinde otuz beş yıl süren yaptırımların kaldırılmasının yanı sıra uranyum alanındaki kısıtlamaların da kaldırılacağı ileri sürülmüştür. Kaldırılacak olan ambargonun İran ekonomisini canlandıracağı beklentisi hâkimdir. Ayrıca AB ve ABD tarafından taşımacılık alanında uygulanan yaptırımların anlaşma sağlanması halinde kaldırılması da ön görülmektedir. İhraç edilmesi yasaklanan malların üzerindeki ambargoların kaldırılması ile beraber savunma sanayi kapsamında, belirlenen alanlardaki sınırlamalar da beş yıl sonra kaldırılacaktır. Nükleer faaliyetler alanında, İranlı bilim adamlarına eğitim verilmesi konusunda uzlaşmıştır. İran'a yolcu uçağı ve yedek parçalarının satışına engel olan yaptırım kararlarının da kaldırılması hususunda uzlaşma sağlanmıştır. Yapılan müzakereler çerçevesinde dondurulmuş olan malvarlıklarının serbest bırakılması ve kamu iktisadi teşebbüsleri ile özel teşebbüsler, bankalar, özel kuruluşlar yaptırım kapsamı dışına çıkarılacaktır.

3.1. ABD ve Tahran Arasında Gerçekleşen Görüşmeler

İslam Devrimi'nden sonra ABD-İran ilişkileri her ne kadar gerilse de görüşmeler "İrangate" olarak da bilinen bir gizlilik içerisinde sürdürülmüş ve günümüze kadar devam etmiştir. İki ülke arasında gayriresmi gerçekleşen görüşmelerin trafiğı, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri sırasında daha da artmıştır. 11 Eylül terör saldırılarından sonra her ne kadar ABD İran'ı "şer eksenli" terör devletleri grubuna dâhil etse de bu bölgede ABD'nin istikrarı sağlamak için dinci radikal gruplara karşı İran ile gizli bir diplomasi yürütmüştür. ABD'nin Tahran ile diyalogları her hükümet döneminde yaşanmıştır. İslam Devrimi'nin ardından Cezayir'de Mehdi Bazergan ile ABD'li diplomatlar görüşmüştür. Ancak elçiliğın basılması, devamında yapılacak olan görüşmeleri sekteye uğratmıştır. Cumhurbaşkanı Benisard döneminde Amerikalıların görüşme talebi olmuştur. Ancak

Amerikalıların rehineleri kurtarmak için planladığı Tebes Çölü Operasyonu görüşmeleri olumsuz etkilemiştir. McFarlane olayı da İran tarafından yapılan görüşmelerin sızdırılması sonucu sekteye uğrayan bir başka görüşme çabasıdır. Cumhurbaşkanı Rafsancani döneminde üçüncü taraf ülkelerin kabiliyetiyle ile yapılan görüşmelerde müzakere sürecine oldukça yaklaşılmış ancak iç politikadan gelen tepkiler görüşmeleri askıda bırakmıştır.⁹⁴

George W. Bush'un ABD Başkanı, İran Cumhurbaşkanı'nın da Hatemi olduğu dönemde medeniyetler arası diyalog söylemi olumlu karşılansa da Halkın Mücahitleri Örgütü'nün İran'ın gizli kalmış iki tesisini dünya kamuoyuna duyurması ile birlikte yakınlaşma ihtimali ortadan kalkmıştır. Ahmedinejad'ın 2005 yılında Cumhurbaşkanı olması ve sert bir dış politika izlemesi, ayrıca nükleer faaliyetleri sürdürecekleri konusunda söylemleri İran-ABD ilişkilerini hiç olmadığı kadar germiştir. Ruhani'nin seçilmesiyle birlikte İran, Ahmedinejad döneminden kalan sert politikadan sıyrılarak daha ılımlı bir dış politikanın sinyallerini vermiştir. Hamaney'in, Amerikalılar ile diyaloga karşı olmadığını belirtmesi, Hasan Ruhani'nin ambargoların kalkması ve ekonomik yaptırımların verdiği sıkıntılardan İran'ı kurtaracağı yönündeki seçim vaatleri bu yumuşamada etken olan öğelerdir. Ayrıca BM toplantısına katılmadan önce Ruhani'nin 80 kadar siyasi mahkûmu serbest bıraktırmıştır. Bu durum ABD tarafından olumlu karşılanmış ve Obama Ruhani'yi aramıştır. Bu telefon görüşmesinin ardından iki ülke dışişleri bakanlarının 30 yıl sonra ilk kez en üst düzeyde resmi temaslarda bulunması gibi gelişmeler hem bölgenin istikrarı açısından hem de ABD-İran ilişkileri açısından olumlu bir gelişme olmuştur.⁹⁵

3.1.1. ABD'nin Nükleer Çalışmaları Konusunda İran'a Karşı Tutumu

2009 yılında Obama'nın başkanlığı ile İran, nükleer çalışmalarını önleme yönündeki adımlarını hızlandırmıştır. Bu amaçla İran'ın Milli Güvenlik Kurulu yetkilisi Celili yanına aldığı bürokratlar ile AB'den sorumlu dış komiser Javier

⁹⁴Vasib Aliyev, *Devrim Sonrası İran-ABD İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2007, s.63.

⁹⁵Abdullah Yeğin, *ABD-İran Yakınlaşması Gerçek mi, Hayal mi?*, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Analiz, Cilt No 87, Say:1, 2014, s.13.

Solana'nın başkanlığını yürüttüğü P5+1 ülkeleri, 01 Ekim 2009'da Cenevre'de görüşmeye başlamışlardır. İran ile P5+1 ülkeleri arasında İsviçre'nin Cenevre kentinde yapılan görüşmelerde, İran'a hem tıp alanında destek verilmesi hem de nükleer araştırma reaktörü için gereksinim gördüğü kadar zenginleşmiş uranyumun, İran topraklarının dışında dönüştürülerek yakıt çubuğu olarak tekrar Tahran'a gönderilmesi hususunda uzlaşya varılmıştır.⁹⁶

Obama'nın başkanlığa başlamasının hemen akabinde Al-Arabaya televizyonuna verdiği bir röportajda Barack Obama şu sözcükleri sarf etmiştir; “Eğer İran gibi ülkeler sıkılı olan yumruklarını açmak istiyorlarsa daima elimizi onlara doğru uzatacağız.” demiştir. Tahran bu açıklamaları olumlu karşıladı. Ahmedinejad nezdinde bu gelişmelerin; gerçekçi, samimiyet kapsamında olup, taktik amaçlı oynanan bir oyun olmamasını dileyerek, halkın bu yeni değişikliklere gerçekten ihtiyacı olduğunu belirtti. Tahran adalet, dürüstlük, saygı ve hoşgörü kapsamında yapılacak olan müzakereleri hoş karşılayabileceklerini belirtmiştir. Aynı zaman da Barack Obama Kahire’de yaptığı konuşmada, yapılan barış anlaşmaları çerçevesinde İran’ın, nükleer gücü elinde bulundurma hakkının olduğunu ve bu durumu saygı sınırları çerçevesinde destekleyecekleri şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Son olarak beklenmedik bir açıklama ile ABD yönetimi Tahranlı yetkilileri dünya genelinde kutlanan 4 Temmuz kutlamalarına davet edebileceklerini belirtmişlerdir. 1979’dan bu yana İranlı diplomatlar törenlere davet edilmemişlerdi. Ancak Obama yönetimi, ABD’nin İran politikasını değiştirme hususunda eylemlerde bulunmuştur.⁹⁷

3.1.2. Barack Obama Dönemi Gerçekleşen Görüşmeler

Bush yönetiminden sonra iktidara gelen Başkan Barack Obama, Orta Doğu bölgesinde ABD’nin askerî varlığını azaltmaya yönelik stratejik hamleler yapmıştır. Ayrıca Obama yönetiminin Orta Doğu politikası açısından, önemli gördüğü hususlardan biri de Orta Doğu politikasındaki güç dengesini savaşa varmayacak

⁹⁶Paul Kerr, *Iran's Nuclear Program: Status*, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, 29 Aralık 2009, s.23 <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL34544.pdf> Erişim Tarihi: 25.12.2017.

⁹⁷Hasan Yalçın, *İran Nükleer Müzakereleri Kim, Neyi, Neden ve Nasıl Aldı*, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Analiz, Cilt No:130, Sayı:1, 2016, s.8.

şekilde uzaktan yöneterek korumak istemesidir. Bu strateji, en mantıklı güvenlik politikası olarak belirtilmiştir.⁹⁸ Aynı zamanda, Obama yönetimi zamanında İran'a yönelik ambargolar devam etmiş, Haziran 2010'da BM tarafından alınan 1929 sayılı yaptırım kararının İran'a yapılan lojistik desteğin incelenmesi yönünde olmuştur.⁹⁹

Obama döneminde P5+1 ülkeleri ve İran arasında yürütülen görüşmeler devam etmiştir.¹⁰⁰ Obama yönetimi İran'a yönelik yaptırımları kaldıracak konusunda hazırlanan nihai metin ABD Kongresi'ne taşınmıştır. Metinde yaptırımların aşamalı olarak kaldırılacağı belirtilmiştir. Kongre'nin metni kabul etmemesi durumunda Obama 12 gün içinde alınan kararı veto etme yetkisine sahiptir. Akabinde üçte ikilik çoğunlukla 67 senatörün desteği alınarak anlaşma metni kabul edilmiştir. Ancak seçilecek olan yeni ABD Başkanı anlaşmayı geçersiz kılma yetkisine de sahiptir.¹⁰¹ Obama yönetimi açısından değerlendirildiğinde Orta Doğu bölgesinde güç dengelerini korumak en mantıklı tercih olarak görülmektedir. İran ile yapılan anlaşma sonrası Obama yönetimi dış politika anlamında farklı bir yol izleyerek diplomasiyi ön plana çıkarmıştır. Aslında Obama yönetimi çok taraflı yapılan görüşmelerde doğabilecek olumsuzlukların önüne geçebilecek nedenleri bertaraf ederek, kendi nihai hedeflerini zeki bir şekilde dayatmanın yollarını bulmuştur.¹⁰²

3.1.3. Trump Dönemi İran Politikası ve Söylemi

1979 yılından 2015 yılına kadar geçen 36 yıllık zaman diliminden sonra Barack Obama yönetimi tarafından imzalanan nükleer antlaşma birçok yönüyle başarılı kabul edilmiştir. Örneğin bu antlaşma ile İran'ın uluslararası güvenliği tehdit edeceği yönündeki endişeler giderilmiş ve yapılan bu antlaşma Barack Obama yönetiminin bir zaferi olarak görülmüştür. Ancak Trump'ın ABD başkanlığına aday olması ve seçim kampanyası propagandasının merkezine Barack Obama yönetiminin

⁹⁸Tarık Oğuzlu, *İran Nükleer Anlaşması'nın Yeni Orta Doğu'ya Etkileri*, Bilgesam Orta Doğu, No:5, 24 Ağustos 2015, s.2.

⁹⁹Caner Yeşil, *Nükleer Kriz Üzerinden Devrim Sonrası ABD-İran İlişkileri*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2014, s.12.

¹⁰⁰Yeşil, a.g.e., s.13.

¹⁰¹Ünal, a.g.e., s.7.

¹⁰²Yalçın, a.g.e., s.12.

İran ile yaptığı anlaşmayı koymas, Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi (AIPAC) tarafından düzenlenen konferansta ise Tahran ile yapılan “korkunç” anlaşmayı yırtacağını açıklaması Yahudi lobilerinden destek görmüştür. Ayrıca ilk seçim vaadinin İran ile yapılan nükleer anlaşmayı “yırtıp atmak” olduğunu açıklayarak nükleer anlaşmayı bir nevi tartışmaya açmıştır.¹⁰³

Barack Obama döneminde ABD ve İran arasında yapılan nükleer antlaşma, İran’ın Orta Doğu’da ki gücünü daha da artırmıştır. Donald Trump bu durum nedeniyle Obama yönetimini eleştirmiştir. Donald Trump’a göre; İran, Barack Obama yönetimi sayesinde güç kazanmış ve bu gücün ilerde dünyayı tehdit edebileceği savı, Donald Trump tarafından ileriye sürülmüştür. Daha sonra Cumhuriyetçi Başkan 20 Ocak 2017’de görevi devralarak Orta Doğu ve İran siyasetine yönelik farklı açıklamalarda bulunmuştur. İşadamları kimliği ile “pazarlıkçı” yönünü kullanan Donald Trump Suudi Arabistan ve Katar arasında yaşanan krizde her iki ülkeye de silah satmıştır. Ayrıca Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri arasındaki ilişkileride eleştirmiştir. Aslında Donald Trump’ın Orta Doğu doktrininin ne tür sonuçlara yol açacağı konusunda net bir tahminde bulunmak oldukça zordur. Şu bir gerçektir ki; Donald Trump yönetimi ve Cumhuriyetçiler, Orta Doğu’da İran İslam yönetiminin güçlenmesini istememektedir. Bununla birlikte, Pehlevi döneminde yürütülen ABD politikalarını ve bölgedeki enerji kaynaklarından pay alarak faydalanabileceği bir İran yönetiminin gelmesini desteklemektedir. ABD’nin bu tutumu hem bölgede enerji koridorunun oluşturulması hem de ABD’nin bölgedeki konumunu koruması ve çıkarları açısından önemli hale gelmiştir.¹⁰⁴ Bunun dışında, Meşbed kentinde başlayan, Tahran’da ve Kum’da yaşanan halk hareketleri, Donald Trump için kaçınılmaz bir fırsat oluşturmuş. Trump’ın Twitter hesabından yaptığı açıklamada; “Mükemmel İran halkı, yıllardır baskı altında bulunuyor. İranlılar özgürlüğe ve yiyeceğe açlar. İnsan hakları ile birlikte İran’ın varlığı yağmalanıyor. Değişim zamanı!” diyerek, protestoları yakından takip ettiğini ve desteklediğini açıklayarak İran’ın tepkisini çekmiştir. Aslında Donald Trump hem bölgedeki istikrarsızlıktan faydalanmak istemekte, hem de İran’da ki İslam rejimine karşı olan

¹⁰³Bayram Sinkaya, *Donald Trump ve İran Belirsizlik ve Tedirginlik*, Orta Doğu Analiz, Cilt: 9, Sayı:78, Ocak-Şubat 2017, s.23.

¹⁰⁴Sinkaya, a.g.e., s.24.

bir grup halktan istifade ederek İran İslam Devrimi'ni içeriden zayıflatmanın hesaplarını yapmaktadır. Son olarak Trump yönetimi, aldığı kararda; İran ile yapılan nükleer antlaşmayı onaylamamış, 120 gün süre ile antlaşmayı uzattığını belirterek maddelerinin tekrardan müzakere edilmesini ya da antlaşmanın iptal edilmesini istemiştir.¹⁰⁵ Donald Trump seçim kampanyası sırasında seçmenlerine, verdiği vaatler doğrultusunda bu şekilde davranmaya devam etmektedir. Belki de bu şekilde davranarak ABD'nin nükleer antlaşmadan çıkmasına zemin hazırlıyor olabilir.

UAEK direktörü Yukiya Amano: “Şu anda İran, dünyanın en sağlam nükleer doğrulama rejimine tabidir” açıklamasında bulunmuştur. İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Çin, yapılan mutabakata bağlı kalındığı sürece İran'a herhangi bir yaptırım uygulanmasının doğru olmayacağını ve bu gibi tutarsız bir eylemin risklerinin olduğunu düşünerek Donald Trump yönetimine tepki göstermişlerdir. Bunun sonucu olarak, Donald Trump'ın takındığı tutum Kudüs kararında olduğu gibi diğer büyük ülkeler tarafından da destek görmemiştir.¹⁰⁶

3.2. AB/3 Dönemi İran'ın Nükleer Programını Engelleme Girişimleri

2003 yılının Ekim ayında, AB'ye üye olan üç devletin dışişleri bakanları Joschka Fisher (Almanya), Jack Straw (Birleşik Krallık) ve Dominique de Villepin (Fransa), İran hükümeti ile direkt olarak görüşme yapmak üzere İran'a giderek Tahran bildirgesi diye nitelendirilen bir metne imza atmışlardır. Yapılan anlaşma sonucunda, İran İslam Cumhuriyeti önümüzdeki yıllarda uranyumu geliştirme konusunda yaptığı çalışmaları donduracağı yönünde beyanda bulunmuştur. Üç bakanın yapmış olduğu ziyaretin ardından İran İslam Rejimi, UAEK nükleer alandaki çalışmaları sebebiyle bir bildiri hazırlamış ve sunmuştur. Tabii burada önemle durulması gereken ayrıntılardan biriside, AB topluluğunun, diplomatik anlamda İran ile ABD arasında bir köprü olma görevini üstlenip başarıyla tamamlamalarıdır.¹⁰⁷

¹⁰⁵Ömür Şahin Keyif, *5 Soruda ABD'nin İran'daki Eylemlere Bakışı*, Birgün Gazetesi, 07.01.2018 Pazar, <https://www.birgun.net/haber-detay/5-soruda-abd-nin-iran-daki-eylemlere-bakisi-198880.html> Erişim Tarihi:12.01.2018.

¹⁰⁶Sinkaya, a.g.e., s.27.

¹⁰⁷Ekinci, a.g.e., s.218.

2003 Ekim ayına gelindiğinde ABD ile yapılan anlaşmanın ihlale uğraması sonucunda UAEK, İran'ı tekrar ikaz etmiştir. Ancak bu ikaz karşısında İran da yeni bir hamle yaparak nükleer tesis kuracağı yönünde tehditte bulunmuştur. Daha sonra El Baradei, Mayıs 2004'te Tahran'dan ikinci kez nükleer enerji faaliyetleri hakkında detaylı bir rapor hazırlanması hususunda istekte bulunmuştur. Tahran bu talebe tepki göstererek rest çekmiştir.

Eylül 2004'te İran tarafından uranyum gazı oluşturulmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda AB, Ekim 2004'ten önce İran'ın Enerji Kurumu ile iş birliği içinde olmasını talep etmiştir. Bu açıklamaya karşı İran, yapılan bildiriye dört günü aşkın bir süre boyunca cevap vermiştir. İran birkaç aylığına da olsa nükleer enerji faaliyetlerini dondurmaya kabul etmiştir. UAEK 2004 Aralık ayının sonuna doğru üzerinde çalışılan nükleer program konusunda tam ve eksiksiz bilgi verilmesini tekrar istemiştir.

AB topluluğuna üye olan devletlerin baskısıyla, AB genel sekreteri Javier Solana, 2004 Ocak ayında Tahran'a gönderilmiştir.¹⁰⁸ Her ne kadar İran, nükleer enerji programına odaklanmış olsa da AB ülkeleri ile diyalog kanallarını açık tutmuş ve insan haklarını koruma yönünde adımlar atarak karşılıklı ilişkilerin artması sağlamıştır. Topluluk üyesi olan AB/3 ülkeleri, İran'ın küresel sisteme ayak uydurabilmesi için uluslararası sistemde etkili olan Çin, ABD ve Rusya Federasyonu gibi ülkelerle bir arayış içine girmişlerdir. 2004 yılı Ekim ayında AB/3 tarafından yapılan diplomatik temaslar sonucunda İran ile yeni bir müzakere süreci başlamıştır.

İran ile AB/3 arasında ikinci resmi görüşme Fransa'nın Paris şehrinde yapılmıştır. Yapılan görüşme sonucunda Tahran'ın nükleer faaliyetlerini askıya almasını öngören tasarı 14 Kasım 2004 tarihinde kabul edilmiştir. 2004 yılının Aralık ayında AB ile İran karşılıklı olarak belli başlı konularda çalışmalar yürütmüş ve komisyonlar kurmuştur.¹⁰⁹ İran'ın nükleer teknoloji transferi, iktisadi ve ticari iş ortaklığı ve karşılıklı güvenin sağlanması konularına değinilmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁸Keskin, a.g.e., s.98.

¹⁰⁹Keskin, a.g.e., s.99.

¹¹⁰Sinkaya, a.g.e., s.25.

2005 Ocak ayında yapılan görüşmelerde olumlu bir hava hissedilse de görüşmeler boyunca taraflar arasında fikir uyuşmazlığı yaşanmıştır. Tahran cephesi görüşmelerin kısa vadede bitirileceğini, AB/3 topluluğu ise sürecin tahmini olarak bir ya da iki yıl süreceğini öngörmüştür. Bu sürecin kısaltılması adına çaba sarf eden İran, yapılan görüşmelerin 15 Mart 2005 tarihinde bitmesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Ancak görüşmeler olumlu yönde ilerlerken AB tarafından, ABD'ye sürece ortak olması ve katkıda bulunması hususunda davette bulunulmuştur.

ABD güvenlik konusunda İran'ın verdiği sözlerin kendisine güven vermediğini açıklamış ve bu durumdan endişe duyduğunu belirtmiştir. Tahranlı yetkililer, AB liderlerinin iş birliği hususunda gerekeni yapmadıklarını belirterek bazı suçlamalarda bulunmuştur. Bu sebeple İran, nükleer enerji faaliyetlerine bırakıldığı yerden devam edeceğini açıklayarak AB'ye sert tepki göstermiştir. Tahran'ın bu tehditkâr tavrına karşılık, AB tarafından müzakere sürecinin bekletilmesi yönünde karar alınmıştır.

Ağustos 2005'te İran'a yeni bir öneri paketi sunulmuştur. Ancak İran, seçimlerinde sandıktan Ahmedinejad'ın çıkması, İran-AB ilişkisinin pozitif anlamda ilerlemeyeceğine yönelik kaygılar ve endişeler yaratmıştır. Bu kaygıları gidermek için AB elini Tahran'a uzatmış, ayrıca Tahran ile ilişkilerin pozitif yönde ilerleyeceği noktasında görüş belirtmiştir. Daha sonrasında AB, BMGK'nin nükleer teçhizat ihracatını yasaklamasına atıfta bulunan UAEK kararını desteklediğini belirterek tutarsız bir davranış sergilemiştir. Yeni Cumhurbaşkanı Ahmedinejad göreve gelir gelmez, siyasi anlayışına uygun bir şekilde hareket ederek, İran'ın kendi nükleer yakıtını üretebilme konusunda hakkının saklı olduğunu, uranyumu zenginleştirmenin de bu hakkın içinde yer aldığını açıklamıştır. Yapılan açıklamaların ve karşılıklı geliştirilen bu tutumların ardından görüşmelerin daha önce olduğu gibi devam etmeyeceği belli olmuştur. Bu söylemlerin ardından Tahran, İran'ın 5 Ağustos tarihinde Birlik cephesinden yapılan son öneri paketini kabul etmemesi İran iç kamuoyunda destek bulmuştur. İran öneriyi kabul etmemekle yetinmemiş aynı zamanda da uranyum zenginleştirme sürecini tekrar başlatmıştır. Sonuca baktığımızda AB tarafından İran'ın müzakere sürecinin askıya alınması sağlanmış,

buna sebep olarak da uranyum dönüştüreceğine yönelik İran'ın yaptığı açıklamaları göstermiştir. AB nezdinde İran kırmızı çizgiyi aşmıştır.¹¹¹

3.2.1. Viyana Anlaşması

2009 Ekim'de toplanan UAEK ile Fransa, ABD ve Rusya Viyana'da İran temsilcileriyle bir görüşme yapmıştır. Yapılan bu görüşmede UAEK'nin verdiği önerge kabul edilmiş ve tam olarak fikir birliği sağlanmıştır. İran tarafından %3,5 oranında zenginleştirilmiş olan uranyumun %70'i Rusya'ya teslim edilecek şekilde anlaşılmiş ve %20'ye kadar zenginleştirilen olan kısmın da Rusya'dan Fransa'ya gönderilmesi yönünde karar kılınmıştır. Baktığımız da nihai amaç, İran'da bulunan uranyumun çok daha fazla zenginleştirilmesinin önüne geçmek ve kontrol altına alınmasını sağlamaktır. Tahran yönetimi bu duruma pozitif açıdan baksa bile, İran'daki kamuoyu tarafından Batılı ülkelere ve ayrıca Fransa'ya bu konuda güven duyulmaması gerektiği, nihai amacın İran'ın mevcutta bulunan zenginleşmiş olan uranyum stoklarını almaya çalışılması olduğu yönünde ciddi tepkiler almıştır. Bu kararın alınması ile birlikte İran kamuoyunda Fransa ve Rusya gibi ülkelere asla güven duyulamayacağını belirtmiştir. Ve Batıların art niyet güttüğünü, asıl nihai amacın İran'ın elinde bulunan zenginleşmiş uranyum rezervine Batılılar tarafından el konulmak istendiği gibi bazı algılar oluşmuştur.

Yapılan öneride zenginleştirilmiş yakıt konusunda herhangi bir taahhüt olmadığına ve bu hususta bir garantinin bulunmadığında vurgu yapılmıştır. Bunun sonucu olarak İran, yapılan Viyana anlaşmasına tabiolunduğunda zaman, miktar ve yer konusunda düzenlemenin yapılmasını talep etmiştir. Bu isteğin ardından, P5+1 grubu ülkelerin arasında bu durum tepkiye yol açmış ve Viyana anlaşması kabul görmemiştir.¹¹² O dönemin Başkanı Muhammed El Baradei (UAEK Başkanı) tarafından, çözüm sürecinin yürümesini sağlamak için “zenginleşmiş olan nükleer yakıtın teslimatı bitene kadar, İran da bulunan ufak miktardaki zenginleştirilmiş uranyumun her iki tarafında güven duyduğu, Türkiye'de muhafaza edilmesi yönünde

¹¹¹Keskin, a.g.e., s.101.

¹¹²Bayram Sinkaya, *İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu Ve Uranyum Takası Mutabakatı*, Orta Doğu Analiz, Cilt: 2, Sayı:18, Ankara, 2010, s.69.

öneri getirilmiştir. Bu öneri Rusya ve ABD'nin de içinde bulunduğu uluslararası camia tarafından desteklenmiştir. Dönemin Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından bu öneriye olumlu yaklaşmış, az zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de tutulabileceği yönündeki önerinin kabul görebilmesi için UAEK, P5+1 grubu ülkeler ve Tahran temsilcileri ile irtibata geçilmiştir. Ancak Tahran'lı yetkililer, zenginleşmiş uranyum stoğunun ülke dışına kesinlikle çıkarılamayacağını belirtmiş, bunun üzerine krizin anlaşma sürecinde tekrardan çözölme çabaları sonuçsuz kalmıştır.¹¹³

3.2.2. Tahran Bildirisi

Viyana'da yapılan müzakereler sonrasında herhangi bir uzlaşuya varılamamasının ardından Brezilya ve Türkiye, Tahran ile Batı arasındaki yaşanan krizin çözöllebilmesi adına arabuluculuk yönünde adımlar atmıştır. İran'ın bu girişimi onaylaması sonucunda Ahmedinejad, Recep Tayyip Erdoğan ile Lula Da Silva arasında, bazı görüşmeler gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve dönemin Brezilya Federal Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Celso Amorim, İran Dışışleri Bakanı Menuçehr Muttakki ile uranyum takas anlaşması konusunda mutabakata varmıştır. Anlaşmaya varılan bu mutabakat metni 17 Mayıs 2010 tahririnde imzalanarak onaylanmıştır.¹¹⁴

Anlaşma niteliği taşımayan Tahran Bildirisi, Tahran ve Viyana grubunu da kapsayan nükleer yakıt takasının gerçekleşmesi amacıyla Türkiye, Brezilya ve İran'ın dâhil olduğu ve akabinde mutabık kaldığı yazılı bir metindir. Bahsi geçen metinde taraf ülkelerin NSYÖA'ya bağlı kalması gerekliliği vurgulanmıştır. İran, NSYÖA'ya taraf olan tüm üye ülkelerin ayrımcılığa ve yaptırımlara maruz kalmadan barışçıl amaçlı olarak araştırma yapma, üretime geçme ve akabinde kullanma (uranyum zenginleştirebilme faaliyetini sürdürmek ve nükleer yakıt çevrimi) hakkının saklı olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵

¹¹³Atilla Sandıklı, *Kaos Senaryolarının Merkezinde İran*, Bilgesam Yayınları, Rapor No: 40, İstanbul, 2012, s.10.

¹¹⁴Radikal Gazetesi, *İran: Uranyum Takası Türkiye'de Yapılacak*, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=997227&Date=17.05.2010&CategoryID=81>, Erişim Tarihi:09.01.2018.

¹¹⁵Sandıklı, a.g.e., s.11.

NSYÖA çerçevesinde İran, nükleer faaliyetlerini sürdürme hakkını ve yükümlülükleri kısıtlayacak herhangi bir davranıştan uzak durmak istemiş, çatışmacı davranışlardan uzak durarak nükleer alanda iş birliği yapmak istediğini ifade etmiştir. Bu tutum İran'ın uzlaşmadan yana tavır aldığını göstermektedir. Tahran Bildirisi'ne göre, İran düşük seviyede zenginleştirilmiş uranyumu Türkiye topraklarında bulundurabilecektir. Bildiri kapsamında İran'ın belirtilen hususları 1 hafta içinde onayladığını bildirmesi gerekmektedir. Onaylanması gereken konular arasında; Tahran'ın faaliyette bulunan uranyum araştırma reaktörü için ihtiyaç duyduğu yakıt miktarı kadar uranyum alması, bununla beraber gerekli olan uranyum için takas yapılabilmesi ile ilgili hususlar bulunmaktadır.¹¹⁶

İran bu anlaşmayı onayladıktan sonra elindeki düşük seviyede olan zenginleşmiş uranyumu 30 gün içinde Türkiye topraklarına göndermeyi beyan ve kabul etmiştir. Anlaşma koşullarına tarafların uymaması durumunda ise İran, Türkiye'ye vermiş olduğu uranyumu geri isteme hakkını elinde tutacaktır.¹¹⁷ ABD dışında UAEK ve P5+1 grubu üyeler Tahran bildirisine temkinli yaklaşmıştır. Yapılan takas anlaşması çerçevesinde İran'ın elinde bulundurduğu az miktarda zenginleştirilmiş uranyumu Türkiye'ye göndermeyi onaylaması pozitif bir gelişme olarak nitelendirilmiştir.

Fakat bu durum pozitif bir gelişme olarak nitelendirilse de Tahran'da onaylanan anlaşmanın İran'ın nükleer çalışmasından ve programından kaynaklanan olumsuzluklara çözüm getirmeyeceği ve yetersiz olduğu, bu nedenle Tahran'ın somut anlamda çözüme yönelik adım atmadığı belirtilmiştir.¹¹⁸ Aslında Tahran Bildirisi'ne karşı gösterdiği tepkinin arkasında olan ABD, İran'ın yeni yapılan anlaşmalara uymak istemediği yönünde bir yargı öne sürmüştü ve BMGK'nin yapmış olduğu toplantı öncesi İran'ın bu anlaşmayı imzalamış olması gerçeğine dikkat çekmiştir. Hemen arkasından ABD, BMGK üyelerinden bu görüş için destek aldığını da dile getirmiştir.

¹¹⁶Sandıklı, a.g.e., s.11.

¹¹⁷Sandıklı, a.g.e., s.11.

¹¹⁸Sinkaya, a.g.e., s.74.

3.2.3. 1929 Sayılı Yaptırım Kararı

9 Haziran 2010'da BMGK tarafından yayınlanan 1929 sayılı yeni bir kararnamede İran konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Önceki kararlar göz önüne alındığında Tahran'a karşı alınmış olan kararları teyit niteliği taşıyan bu kararnamede, Tahran'ın uranyum zenginleştirme işlemini, ağır su reaktörünün çalışmasını ve yakıt geri dönüşümünü durdurması istenmiştir. Aynı zamanda, yapılan nükleer işlemlerin tamamen barışçıl ve sivil amaç gütmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra UAEK'nin İran ile kapsayıcı bir çalışmayı esas alması istenmiştir.¹¹⁹

BMGK'nin İran'a karşı almış olduğu daha önce ki yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla yaptırım kararlarının kapsamı genel ve çerçevesi genişletilmiştir. Bu yaptırım kararlarında nükleer faaliyetler ve nükleer başlığı taşıyabilecek kapasite ve nitelikte olan füze yapımında ve geliştirilmesinde kullanılan, her türlü teçhizat, materyal ve/veya teknoloji transferinin sağlanması yasaklanmıştır. Söz konusu yaptırımlar sonucunda bu ülkede konuya dâhil olan kişi ve kurumların ülke dışındaki paraları ve fonları dondurulmuştur. Ayrıca bu faaliyetler ile ilgili kişilerin seyahat haklarına kısıtlama getirilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti'ne gönderilecek olan ürünlerin denetlenmesi, devletlerin Tahran ile yürütecekleri finansal ilişkilere dikkat etmeleri hususunda yaptırımların uygulanmaya konulması ve aldıkları tedbirlerin Yaptırım Komitesi'ne iletilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.¹²⁰

3.2.4. İstanbul Görüşmeleri

BMGK kararı sonucu yapılan görüşmelerde herhangi bir sonuca varılamaması nedeniyle yürütülen müzakerelerin ikinci ayağının İstanbul'da yapılmasına karar kılınmıştır. P5+1 ülkeleri ve Tahran arasında yürütülen görüşmeler 21-22 Ocak 2010'da İstanbul'da yapılmıştır. Yapılan görüşmeler doğrultusunda Viyana grubu üyesi ülkelere Rusya Federasyonu, Fransa ve ABD ile Tahran arasında ilk defa ayrı bir toplantı düzenlenmiştir. P5+1 grubundan gelen heyette başkanlık görevini ifa eden AB'nin Dış İşleri Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi

¹¹⁹Sandıklı, a.g.e., s.12.

¹²⁰Sinkaya, a.g.e., s.75.

Catherine Ashton yapılan görüşmelerin hemen akabinde yaptıkları müzakereden pozitif yönde bir karar alamadıklarını dile getirmiştir. İran'ın yürütmüş olduğu nükleer çalışmaların yalnızca barışçıl bir amaç güttüğüne dair kanıt ortaya koyması gerektiğini vurgulayan Ashton, İran'ın iş birliği konusunda gerekli özeni ve tavrı göstermediği hususunda açıklama yapmıştır.¹²¹ Buna göre yapılan görüşmelerde herhangi bir sonuca varılamamıştır.

3.2.5. Tahran'ın Nükleer Çalışmalarıyla İlgili UAİK Raporu

9 Kasım 2011 tarihinde İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili dönemin UAİK Başkanı Yukiya Amano tarafından hazırlanan raporda güvenilir kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanılarak Tahran'ın nükleer faaliyetlerinin askerî amaçlı boyutuna dikkat çekilmek istenmiştir. Aynı zamanda, Tahran'ın raporda belirtilen nükleer santrallerinde, nükleer deney yapmak ve nükleer silah üretmek amacıyla olduğu ve bu denemelerden kısmi olarak başarı elde ettiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Tahran'ın nükleer silah tasarladığı ve deneme testleri yaptığı da raporda vurgulanmıştır. Ayrıca bu raporda Tahran'ın nükleer savaş başlığı elde etmek amacıyla bilgisayarda senaryo simülasyonları modelleştirdiği, nükleer başlıkların ve geliştirilen modellerin nükleer mühendisler tarafından füzelere entegre edilmesi konusunda çalışmalar sürdürdüğü, bu amaçla orta menzile sahip olan Şahab 3 füzelerinin nükleer birfüzeye çevrilmesi konusunda çalışmalar yapıldığı açıklanmıştır.¹²²

16-17 Kasım 2010 tarihlerinde Viyana'da gerçekleşen yönetim kurulu toplantısında P5+1 grubundan oluşan ülkeler, Tahran'ın nükleer programına yönelik yeni bir karar tasarısı üzerinde çalışmıştır. Akabinde oy birliğine sunulan bu tasarı, Tahran'ın nükleer programındaki askerî amaca vurgu yapmış ve uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmiştir. İran'ın nükleer programına dair varolan kaygıların önüne geçmek adına Tahran'daki karar vericilerin UAİK ile şeffaflık çerçevesinde iş birliğinde olması gerektiği dile getirilmiştir. Alınan Karar tasarısı çerçevesinde NSYÖA'nın izinsiz ve ani denetimlerine imkân veren ek protokolünü

¹²¹Sandıklı, a.g.e., s.12.

¹²²Sandıklı, a.g.e., s.14.

İran'ın hızlı bir şekilde onaylaması gerektiği vurgulanmıştır. Tahran tarafından yapılan açıklamada hazırlanan raporun amatörce yazıldığı ve bu teknik çalışmanın siyasetleştirilmeye çalışıldığı belirtilmiştir.¹²³

ABD senatosunun almış olduğu karar ile İran'a yönelik enerji, taşımacılık, denizcilik ve sanayi gibi sektörlerde işlerin yürütülmesi engellemiştir. İran'a grafit, alüminyum, çelik gibi gemi inşaatçılığı ve sanayi ürünleri yapımında kullanılan ürünler ve nükleer faaliyetlerde kullanılan sektörle alakalı ürünlerin satışı veya tedarik edilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca yasağı delen kişilere cezai müeyyideler ön gören yaptırım paketi oy birliği ile onanmıştır. AB'de ise İran'a yönelik doğalgaz, taşımacılık ve bankacılık gibi sektörlerde kısıtlamalar getiren yeni bir ambargo paketi üzerinde çalışmıştır. 27 AB üyesinin oy birliği ile İran'dan doğalgaz alımının kesileceği açıklamıştır.¹²⁴

3.3. P5+1 İle İran Arasındaki Geçen Görüşmelerde Geline Aşama ve Sonuçları

2012 yılının ortalarında 15 ay süre ile ara verilen müzakere sürecine kalındığı yerden başlanmıştır. Haziran ayında Rusya'nın başkenti Moskova'da gerçekleştirilen toplantılarda Avrupa Birliği Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Catherine Asthon'nın da içinde bulunduğu P5+1 üyeleri, İran'ın karşısında yer almıştır.¹²⁵ 2013 Ağustos ayında Ruhani'nin göreve gelmesi ile birlikte Tahran ve P5+1 ülkeleri Ekim ve Kasım aylarında iki görüşme yapmıştır. ABD, NSYÖA'nın ansızın ve izin almayarak yapacağı denetimlerine imkân veren ek protokolü İran'ın ivedilikle onaylamasını ve yürürlüğe koymasını talep etmiştir. İran ise yapılan toplantıda sunulan kararların teknik değil, politik olduğunu belirtmiş ve ek protokolün imzalanması konusuna mesafeli bir duruş sergilemiştir.¹²⁶ UAEK 2013 yılında hazırladığı raporda İran nükleer faaliyetlerindeki gelişmelerin tehlikeli düzeyde olmadığını belirtmiştir. 2013 yılında tekrar göreve gelen Başkan Obama, Hasan Ruhani'ye bir mektup göndererek uzlaşma sağlanması durumunda uygulanan

¹²³Sandıklı, a.g.e, s.14.

¹²⁴Oğuzlu, a.g.e., s.3.

¹²⁵Keskin, a.g.e., s.97.

¹²⁶Leblebici, a.g.e., s.17.

ambargoların yumuşatılabileceğini ve ileride yürürlükten kaldırılabileceğini bildirmiştir. Bu durum, ABD'nin İran politikasını yumuşatabileceği veya tamamen değiştirebileceği yönünde sinyaller vermektedir.¹²⁷

3.3.1. P5+1 İle İran Arasında Geçen “İran Nükleer Programı” Hakkında Görüşmeleri

P5+1 ile İran arasında gerçekleştirilecek müşterek eylem planının iki basamaklı yürütülmesi öngörülmüştür. Birinci basamakta yapılacak olan planın altı aylık süre zarfında ikili görüşmelerde nihai sonuca ulaşamaması durumunda uzatılabileceği belirtilmiştir. İkinci basamakta ise Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (OKEP) imzaya açılmasından itibaren on iki ayı geçmeyecek şekilde taraf ülkeler görüşmeleri bitirecek ve anlaşmaya varılan maddeler uygulamaya konulacaktır. Yapılan anlaşmada ana hedef, her konuda anlaşma sağlanıncaya kadar hiçbir konuda anlaşılmış sayılmayacağıdır. Buna göre ilk atılacak adımlar aşağıda özetlenmiştir.¹²⁸

“Tahran, elindeki %20 oranda zenginleştirilmiş uranyumun yüzde 50'sini İran'da bulunan araştırma reaktörüne yakıt şeklinde kullanırken, diğer yarısını da altı aylık periyodlar ile yüzde 5'lik oranda rafine ederek kullanabilecektir. Ağır su tesisleri olan Natanz ve Fordo tesislerinde iyileştirme çalışmaları yapılmayacaktır. Bunun yanında, İran daha önce işlediği nükleer yakıtı tekrar rafine etmeyecek ve yeni bir reaktörün açılmasına izin verilmeyecektir.”

Gerçekleşen görüşmeler kapsamında İran, UAEK'nin yaptığı Kapsamlı Güvenceler Anlaşması listesinde yer alan tesislere girilebilmesine olanak sağlayacak ve buna ek olarak yaptığı nükleer çalışmalar konusunda detaylı olarak rapor verecek veya yapılacak olan teferruatlı denetimleri peşin olarak kabul edecektir. Yapılan görüşmeler sonucunda, P5+1 ve İran petrol ticareti konusunda yapılan kısıtlamaları kaldırarak, dondurulmuş olan petrol geliri anlaşmaya varılan miktar üzerinden serbest bırakılacaktır. AB ve ABD değerli madenlerin ihracatı ve otomotiv gibi sanayi ile ilgili mallara ambargo uygulamayacaktır. ABD, BM ve AB, İran'ın insani ihtiyaçlarında ve İranlı öğrencilerin yurtdışında eğitim görmelerinde bazı maddi

¹²⁷Leblebici, a.g.e., s.18.

¹²⁸Leblebici, a.g.e., s.18.

kolaylıklar sağlayacaktır. İkinci safhadaki adımlar ise BM, tarafların hak ve yükümlülüklerinin NSYÖA ve UAEK ile güvence altına alınmasında uzun vadeli bir anlaşma sağlayacak ve bu anlaşmada İran'ın nükleer faaliyetlerinin limitini anlaşma kapsamında oluşturulacaktır.

3.3.2. P5+1 ve İran Arasındaki Son Dönem Görüşmeler ve Geline Aşama

İran'ın Arak bölgesinde bulunan ağır su reaktörü tesisi ile ilgili soru işaretlerini giderecek gerekli düzenlemeleri yapabilmek için bazı aksiyonların alınması gerekmektedir. İran'ın iç politikadan da onay alması ile yapıcı önlemler Enerji Kurumu tarafından hayata geçirilmiştir. Enerji Kurumu bir denetleme sistemi kuracaktır. Ayrıca, ek protokolün yürürlüğe girmesini ve taraf ülkelerin hafif su araştırma reaktörü tesisi ve sivil nükleer faaliyetler konusunda, nükleer yakıt araştırma çalışmaları için kullanılması ile ilgili karşılıklı uzlaşmaya varılması amaçlanmaktadır.

Ortak eylem planı kapsamında Tahran'ın faaliyetlerine ilişkin Batı'nın hassasiyetler ve kaygıları açısından ileriye dönük kapsamlı ortak bir çalışmaya imza atılmıştır.¹²⁹ Bu plan İran'a ciddi anlamda ekonomik rahatlama sağlayacak ve dondurulan parasının bir kısmını serbest bir şekilde kullanabilecektir. İran uranyum üretimini geçici süreliğine durduracak ve karşılığında kısa süre içerisinde İran ekonomisine 6-7 milyar dolar kadar para akışı olacaktır. Bu planda İran'ın nükleer çalışmalarına ilişkin olarak uluslararası anlamda oluşacak endişelere çözüm bulmak amaçlanmıştır.

Yayınlanan raporda, ABD'nin yürütülen çalışmalarda başarıya ulaşma ihtimalinin yüksek olduğu ancak, sürenin uzun sürmesinden dolayı oluşan birtakım rahatsızlıkların da mevcut olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde UAEK'nin yayınladığı Temmuz raporunda, İran'ın karşılıklı eylemler için çalıştığı ve durumları uygun hale getirmek için çalışmalar yaptığının altı çizilmiştir. Bu esnada beklenmedik bir açıklama yapan ABD Başkanı Donald Trump, 8 Mayıs 2018 itibarı ile ABD'nin

¹²⁹Leblebici, a.g.e., s.19.

İran’la nükleer anlaşmadan ayrılacağını ve 2015’te askıya alınan İran ekonomik yaptırımlarının tekrar ve daha güçlü şekilde hayata geçirileceğini açıklamıştır. Trump, 2015’te yapılan nükleer anlaşmanın İran tarafından kendi amaçları için kullanıldığını savunarak, “Öyleyse bugün ABD’nin İran’la nükleer anlaşmadan ayrılacağını ilan ediyorum. Tahran’a en üst düzey ekonomik yaptırımları yeniden getireceğiz.” ifadelerini kullandı. İran’ın nükleer anlaşma süresini bilinçli olarak uzatarak nükleer çabalarına ve silah yapımına devam ettiğini savunan Trump, çok fazla ayrıntı vermeden İran’ın “yalan söylediğini” iddia etti. Trump ayrıca Tahran Rejimi’nin bölgede terör unsurlarına yardım ettiğini ve anlaşmadan elde ettiği kazanımları nükleer ve askerî programlara yatırdığını savundu. Trump, anlaşmadan ayrıldıklarını ve artık ‘İran’ın nükleer tehdidine’ karşı yeni bir süreç için çalışabileceklerini kaydederek, “Anlaşmadan ayrılırken İran’ın nükleer tehdidine karşı müttefiklerimizle gerçek, kapsamlı ve kalıcı bir çözüm bulmak için çalışacağız. Bu çabalar İran’ın balistik füze programı ve terör aktivitelerini ortadan kaldırmayı da amaçlıyor” ifadelerini kullandı.¹³⁰

3.4. OKEP Kapsamında Oluşan Siyasal ve Ekonomik Sonuçlar

İran P5+1 ülkelerinin karşısındaki tutumunu hiç bozmadan nükleer enerji politikasındaki ısrarcı tavrı sergilemeye devam etmiştir. P5+1 ülkeleri, müşterek eylem planı kapsamında Tahran’a ait sınırlandırılmış kapasitede uranyumu zenginleştirmesi için ön onay verilmiştir. Yapılan müzakerelerde bu şartların kabul edilmesi ayrıntılı olarak önem arz etmektedir. Bundan dolayı Tahran’ın öncelik arz eden ihtiyaçlarını gözeterek tespit etmesi, bu kapsamdaki Buşehr, Tahran ve Arak’ta bulunan reaktörlerin yakıt ihtiyaçlarının sürekliliğinin sağlanması, bunların emniyetinin ve garantisinin alınması çözüm beklenen konular arasındadır. İran bu gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında dış aktörlere bağımlı olmaktan kaçınmak istemekte ve ülke olarak bunu ulusal bir güvenlik konusu olarak görmektedir. P5+1 ülkeleri ise Tahran’ı ulusal güvenlik hedefinden uzaklaştırarak büyük oranda dışa bağımlı kalmasını sağlamak istemektedirler. Baktığımızda “Breakout Time” (Masayı

¹³⁰Sputnik News Türkçe, *Trump İran Nükleer Anlaşmasından Çekiliyoruz, Yaptırımlar Yeniden Geliyor*, <https://tr.sputniknews.com/abd/201805081033357559-abd-iran-donald-trump-nukleer-anlasma/>, ErişimTarihi:16.05.2018.

Devirme Zamanı) önemli bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Tahran'ın günümüzdeki "Breakout Time"ı aylarla ölçülmektedir. P5+1 ülkeleri bu zamanı uzun bir sürece yaymak istemektedir.

Santrifüjlerin azaltılması ve zenginleştirilmiş uranyum stoklarının indirgenmesi, uranyum rafine merkezlerinin azaltılıp tek bölgede toplanmaya çalışılması, Natanz tesisi çalışmalarını sürdürülürken, Fordo'daki tesisin faaliyetlerinin sonlandırılması isteği dile getirilmiştir. Bu tarz bir söylemin Tahran açısından onaylanması çok zor gözükmemektedir. P5+1 ülkeleri tarafından, Arak'ta bulunan ağır su reaktörünün hafif su reaktörü ile yer değiştirmesi talebini görüşme esnasında dile getirmesi, diğer bir önemli uzlaşmazlığa yol açmıştır. Arak kompleksinin plütonyum üretebilme seviyesine çıkabileceği hususu P5+1 ülkelerini endişeye sevk etmektedir. Tahran açısından bakılırsa bölgeye büyük çaplı yatırımların yapıldığı ve kendi işlettikleri nükleer teknolojiyi ilerletebilmeleri açısından tesise ihtiyaç duydukları savunulmuştur. Ayrıca bu tesiste silah üretebilme yeterliliğine ulaşacak seviyede plütonyum işlemi için gerekli olan kimyasal alt yapıyı oluşturmamayı taahhüt etmiştir. Problem çözüme kavuşmamasına rağmen tartışmanın odak noktası olacağı bellidir. Problem çözüme kavuşturulmadığı takdirde ise Arak Nükleer Tesisi, ABD İsrail'in askerî anlamda hedefleri arasında yer almaktadır.¹³¹

Kapsayıcı uzlaşmanın hassas olan diğer konusu da denetim ile şeffaflık mekanizmalarıdır. P5+1 ülkeleri, Tahran için NSYÖA ve UAİK ek protokolden farklı olarak özel düzenlemeleri kapsayan bir metnin imzalanması amaçlamaktadır. İran bunlara ilke olarak karşı olmasına rağmen yaptırımların hızlı bir şekilde kaldırılması karşılığında kısa bir süreliğine uygulanabileceğini belirtmiştir. Tahran, 2003 yılına kadar süreçte, nükleer çalışmaları hatta nükleer silah üretimi konusundaki bilgi sahibi olmaması P5+1 ülkeleri açısından kaygı verici olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden, P5+1 ülkeleri, İran'dan UAİK'ye yaptığı çalışmalarla ilgili, teknolojik açıdan ilerleme seviyesi hakkında bilgilendirme raporu sunması istenmiştir. BMGK'nin aldığı kararlar içerisinde, İran'ın nükleer balistik füzelerinin de sınırlandırılmasında vardır. P5+1 ülkeleri açısından bu füzeler nükleer

¹³¹Leblebici, a.g.e., s.15.

silah programının bir parçası olması yönündedir. Tahran açısından ise ulusal anlamda güvenliğin gerekliliği olarak görülerek, hedeflenen konvansiyonel kapasitenin bir parçası olarak görülmektedir. Konunun müzakereler bitiminde konuşulacağı söylenmektedir. İran hükümeti kendileri tarafından verilebilecek herhangi bir imtiyazın karşılığında elde edecekleri karşı imtiyazın sürekli olması konusunda kararlı davranmaktadır. Bu açıdan 2016'dan sonra yani Barack Obama dönemi sonrası ABD'nin karar alma süreçleri açısından durumdan endişe edilmektedir.

ABD, BM ve AB'nin uyguladığı ambargoların tamamen kaldırılmasından sonra İran'ın anlaşmanın hükümlerine uymaması sonucunda tekrardan yaptırımların gündeme getirilmesi ile yapılacak olan görüşmelere gölge düşüreceği ve anlamsız bir krizi beraberinde getireceğinin farkında olarak temkinli tavırlarını sürdürmektedirler. Müşterek eylem planının son aşamasının uygulanmasında başarılı olduğu ve İran tarafının artık kriz yaratan ülke olarak değil de NSYÖA'nın anlaşmalarını yerine getiren ve dostane tutum içinde olan bir ülke olarak, tanınmasının da açıklığa kavuşturulması görüşmeler bakımından önemli bir husustur.

Hem kritik hem de karmaşık olan bu süreçte İsrail ve Suudi Arabistan'ın yıkıcı tavrı, İran ve P5+1 ülkeleri arasındaki uzun yıllara dayanan güven problemini arttırma yönünde olmuştur. P5+1 ülkeleri her şeyden önce ABD'nin Çin ve Rusya ile olan rekabetini göz önünde bulundurmadan İran'ın nükleer çalışmasına tepki göstermesi çok kritik husustur. P5+1 ülkeleri ve İran arasında uygun anlaşmaya varılması İran'daki santrifüj zenginleştirme kapasitesi ve İran'a uygulanan yaptırımların azaltılmasına bağlıdır.

Kasım 2014 tarihinde medyada geçen haberlere göre, Tahran'ın elinde olan yakıt stoğunu yapmak kaydıyla Rusya Federasyonu'na transfer etmeyi onaylarsa P5+1 ülkeleri, santrifüj adedinin 4500 olmasında uzlaşmaya açıldı fakat şuanki duruma bakarak İran'ın bu anlaşmayı kabul etmediğini söyleyebiliriz. Açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer konu ise, İran'ın mevcut durumda UAEK denetiminde ve müşterek eylem planı kapsamında yürütülen ve daha etkin olabilecek

santrifüjlerine AR-GE olarak çalışmalarına anlaşma kapsamında nasıl yer verileceği konusudur.¹³²

3.4.1. OKEP Kapsamında Oluşan Siyasi Etkiler ve Sonuçlar

2 Nisan 2015 tarihinde İsviçre’de yapılan görüşmede anlaşmanın ilk metni hazırlanmış ve 30 Haziran 2015 tarihine kadar yetki alanının belirlenmesine karar verilmiştir. P5+1 ülkeleri ve İran arasında yürütülen nükleer programın sınırlarının belirlenme protokolünü, taraflar 14 Temmuz 2015 tarihinde kabul etmiştir. Hazırlanan bu metinde, İran’ın nükleer silah üretimi için yaptığı çalışmalara son vereceği ve buna karşılık İran’a uygulanan ambargoların son bulacağı belirtilmiştir. Her iki taraf da hem bölgesel hem de uluslararası barış ortamını sağlayacak bir anlaşma ve ilişkilerde güven sağlayabilecek koşulları içeren maddelerin olduğunu kabul etmiştir. AB Konsey Başkanı Donald Tusk, İran ile olan ilişkilerinin bu anlaşmayla dönüm noktasına girdiğini dile getirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı bu anlaşmanın bölge istikrarı için önem arz ettiğini ve geline noktanı memnun olduklarını belirten bir yazılı açıklama yapmıştır. ABD Başkanı Obama ise bu anlaşma için ABD’nin uluslararası ortaklarının da dâhil olduğu, köklü değişimler gerçekleştirebilecek, uzun vadeli bir anlaşma olduğunu söylemiştir.¹³³

20 Temmuz 2015 tarihinde BM ambargolarının aşamalı olarak kaldırılması BMGK’de oybirliği ile kabul edilen eylem planı ile resmîyet kazanmıştır. Bunun üzerine İran, 15 yıl daha yeni uranyum tesisi kurmayacak ve bu süreçte de uranyumu en fazla 300 kilogramlık stoklayabilecek ve bu zenginleştirilmiş uranyumun oranı %3,67’yi geçmeyecektir. Mevcut santrifüj sayısının düşürülmesine ve sadece 5060’ının zenginleştirmek amaçlı kullanılabileceği hükmü yer almıştır. İran önümüzdeki ilk 15 yıl içinde yeni ağır su reaktörü inşa edemeyecek. Belirtilen şartlara uyulmaması durumunda yaptırımlar “snapback” denen bir uygulama ile 65 gün içinde tekrar uygulanacaktır.¹³⁴ Batılı ülkeler, İran’ın imzaladığı nükleer

¹³²Leblebici, a.g.e., s.18.

¹³³Göktuğ Sönmez, *Nükleer Anlaşma: Tarihi Arka Plan, Bölge ve Türkiye-İran İlişkileri Açısından Muhtemel Etkiler*, Orsam, No:29, Sayı No:1, 2015, s.10.

¹³⁴Mohammad-Reza Djalili, Thierry Kellner, *100 Soruda İran*, (1.Basım), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Mayıs 2017, s.180.

anlaşmayla İran'ın Orta Doğu'ya hâkim olmak ve Şii mezhebini yaymak gibi politikalarının yerine, Irak ve Suriye'de İran yönetimi ile iş birliği yapma politikasını seçtiği düşünülmektedir. Ancak Suudi Arabistan, Yemen gibi ülkelere müdahale ettiği için İran'ın imzaladığı anlaşmayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı hedeflediği öngörülmektedir. Suriye ve Yemen'deki iç savaşa karışan Irak'ın, Şii'lere destek verdiği düşünülmektedir.

Yapılan anlaşmadan sonra enerji politikasından ötürü Rusya, İran'la yakınlaşırken, İsrail ülke çıkarlarına ters düştüğü için bu anlaşmaya karşı çıktığını belirtmiştir. Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan, İran'ın Irak'ta Şii güçlere ve milislere Lübnan'da kökten dinci örgüt Hizbullah'a ve Yemen'de Şii Aşiretlere, Husilere Suriye'de Esad rejimine daha sonraki süreçte tam destek olduğu var sayılmakta ve bölgede yayılma hevesleri ve çabalarının arttırmasından endişe duyulmaktadır. Aslında yapılan Camp David Zirvesi'nde ABD, Tahran ile yakınlaşmanın Şii yayılmacılığını arttırmayacağını öngörmektedir. ABD yönetimi, bölgede İran'ın etkili bir rol üstlenmesini ve özellikle Sünni ülkelere karşı bir güç olarak dengeleyici bir rol almasını istemektedir. Ancak bu durum İran'la birlikte yürümek olarak yorumlanmamalıdır. Çünkü Suudi Arabistan'ın ve Körfez Ülkelerinin bu duruma güç birliği şeklinde karşılık vermesi durumunda, İran'ın bölgede tek kalması ile sonuçlanabilir.¹³⁵ Bu bakımdan, İran ile anlaşmanın bölgedeki şartları dengeleyeceği ve anlaşma ile çatışmadan kaçınarak daha uzlaşmacı bir politika dengesi güdeceği görülmektedir.

3.4.2. OKEP Kapsamında Oluşan Ekonomik Etkiler ve Sonuçlar

Nükleer anlaşma sonrası dünya da büyük bir pazar daha açılacak ve ekonomik fırsatlar doğacaktır. Tahran yönetimi yurtdışı bankalarındaki paraların serbest kullanımı, bankalar arası döviz transferi imkânı ve petrol, doğalgaz gibi enerji kaynaklarında katma değeri yüksek ürünlerin ihracatı gibi ekonomiyi güçlendirecek bazı atılımlarda bulunmayı planlamaktadır.

¹³⁵Ünal, a.g.e., s.7.

Nükleer anlaşma sonrası, yaptırımlar kaldırılırsa İran, yatırımcıların dikkatini çekmek amaçlı başlangıçta 1 milyar dolar sermaye ile Tahran Borsası'nın yatırımcılara açılmasını planlamaktadır. İleriki yıllarda İran'ın doğalgaz sektöründe ilerleyeceği ve bu durumun çelik, alüminyum ve petrokimya sektöründeki gelişmelere yansıtacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla bu anlaşma tüm dünyadaki enerji piyasalarını da etkileyecektir.

Aslında anlaşmanın yapıldığı gün 1 dolarlık düşüşle petrolün fiyatı 57 dolardan 56 dolara kadar düşmüştür. Öncelikle bu durumdan havayolu ve taşımacılık şirketlerinin faydalanması öngörülmektedir ve bu durum özellikle turizmin geliştiği bölgelerde milli geliri arttıracaktır. İran'a yapılan yatırımlarla hem yeni iş imkânları doğacak hem de ülkenin üretim kapasitesi artacaktır. Nükleer politikası sayesinde 2020 tarihine kadar İran'ın, Rusya Federasyonu, AB, ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti'nden sonra dünya piyasasında en büyük doğalgaz payına sahip olacağı öngörülmektedir.¹³⁶ Resmi verilere bakıldığında petrol üretim kapasite hacminin indirgenmemesi ile Tahran, 2020'ye kadar, 130 ile 145 milyar dolar arasında yeni yatırımların yapılmasına gerek duymaktadır. Yatırımlar yeni iş fırsatlarını getirecek ve oluşacak olan yeni iş alanlarından, yapılacak olan dış ticarete kadar krizdeki Yunanistan ve AB'nin de faydalanacağı düşünülmektedir.

Yapılan anlaşma sonrası son dönemlerde petrol çıkaran uluslararası şirketler İran'ı daha çok ziyaret etmeye başlamış bundan dolayı İran'ın, petrol sahalarının etkili şekilde işletilmeye başlanması beklenmektedir. Yaptırımların uygulamaya konulduğu dönemde yatırımcıların korunması ve sınır dışı ticaret haricindeki diğer alt kalemlerde orta sıralarda yer alan İran'ın, yaptırımların ortadan kalkması ile birlikte özellikle ihracat kaleminde iyileşme kaydedeceği tahmin edilmektedir. İran ülkesine yabancı yatırımcıları çekmek konusunda çok iyi olmamasına rağmen ileriki zamanlarda enerji sektöründe fazlasıyla yatırım çekmesi beklenmektedir.¹³⁷

Bu gelişmelerin olumlu katkısı sayesinde İran ekonomisinin büyüme hızının Dünya Bankası tahminlerine uyumlu olarak %6 seviyelerine çıkması olası

¹³⁶Sönmez,a.g.e., s.15.

¹³⁷ TalhaKöse, *İran Nükleer Mutabakatının Muhtemel Bölgesel Sonuçları*, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Cilt No:1, Sayı:110, 2015, s.3.

gözükmektedir.¹³⁸ Rusya ve Suudi Arabistan gibi doğalgaz ve petrol ihracatı ile ekonomilerini yöneten aktörlerin ekonomik güçlerinin zamanla zayıflaması bu aktörlerin siyasi etkinliklerini de zayıflatabilir. Rusya, bölgede İran'ın artan etkinliği sonrası güvenlik kaygılarının artmasına istinaden ABD kendi güvenlikleri açısından daha şüpheli yaklaşacak olan Körfez Emirlikleri ve Suudi Arabistan'a daha fazla silah satabilme hesabı içerisinde olacaktır.

2015 yılında IMF tarafından İran ekonomisindeki büyümenin yaklaşık %0,8 oranında olduğu açıklanmıştır. İran'ın bu süreçlerde önemli ekonomik ilerleme gösterebilmesi için Dünya Bankası tarafından para akışı ile ilgili yasaklar kaldırılmalıdır. Bu tür yaptırımların kalkmasıyla İran ekonomisinin dış ticarete %4-6 arası artış göstermesi beklenmektedir.¹³⁹

¹³⁸Oğuzlu, a.g.e., s.3.

¹³⁹İlker Şahin, *İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, s.4,https://ecitydoc.com/download/irana-ynelik-yaptrmlarn-kaldrlmasnn-trkiye_pdf, ErişimTarihi:10.11.2017.

SONUÇ

İnsanlık tarihine bakıldığında bir güç mücadelesinin başlangıçtan beri süregeldiği görülmektedir. Bu mücadele önceleri, kılıç, ok, mızrak ve kalkan ile yürütülürken, zamanla barutun bulunması ile birlikte toplumlar ateşli silahları keşfetmişlerdir. İnsanlığın değişen ekonomik yaşamı yani; gelişen ticaretin bölgesellikten çıkıp küresel boyuta ulaşması ve doğal kaynakların öneminin artması sonucuaran sömürgeci politikalar bu ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması ihtiyacınıortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda gelişen teknoloji ile birlikte yeni buluşlar ortaya çıkmıştır. Bu güç mücadelesinin evrimleşmesinin ve gelişmesinin sonucu olarak da atom çekirdeğinin parçalanması ile insanlık tarihi yeni bir enerji türüve bunun sonucunda yeni bir KİS ile karşı karşıya kalmıştır. Bu enerji türü; “Nükleer Enerji” ve bu gibi nükleer faaliyetler sonucu üretilen silahlarda “Nükleer Bomba” olarak tanımlanmıştır.

İran değerli petrol ve doğalgaz stokları sebebiyle enerji kaynağı yönünden zengin bir ülkedir. Aynı zamanda jeostratejik açıdan da Hürmüz Boğazı gibi önemli bir boğazı kontrol altında tutar. Bu gibi imkânlarla sahip olmasının yanında ABD çıkarlarına uyumsuz bir politika izlemesi ABD-İran ilişkilerini olumsuz kılmıştır. Bu durum ABD’nin bölgede daha baskıcı politikalar izlemesine neden olmuştur. ABD açısından bakıldığında Tahran’ın nükleer çalışmalarının barışçıl amaç gütmmediği ve nükleer çalışmaların daha çok nükleer silahlanmaya yönelik bir amaçla yürütüldüğü, bu durumun da uluslararası toplumu tehdit ettiği iddiası ileri sürülmektedir.

Bir grup İranlı muhalifin İran’ın Natanz ve Araktaki gizli nükleer santrallerini dünya kamuoyuna açıklamasının hemen sonrasında bu bölgeler Enerji Kurumuna bağlı müfettişlerce denetlenmiş ve sonrasında Paris mutabakatı imzalanarak Tahran’ın barışçıl amaçlı nükleer faaliyet yürütmesi amaçlanmıştır. Ahmedinejad’ın Cumhurbaşkanı olması ile İran ve AB/3 ülkeleri arasında yürütülen müzakerelerin sekteye uğraması endişesi doğmuş ve İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad’ın BM kürsüsünde uranyum zenginleştirmeye devam edecekleri yönündeki konuşması ile İran’ın nükleer faaliyetinden vazgeçmeyeceği vurgulanmıştır. Daha sonra P5+1 ülkeleri ile İran arasındaki görüşmeler neticesinde İran’ın uranyum zenginleştirme

faaliyetinden vazgeçmeyeceği anlaşılmış ve devam eden süreç çıkmaza girmiştir. Bu kapsamda İran'ın ticari, ekonomik ve askerî faaliyetlerine ambargo uygulanmıştır. İran'ın uluslararası mal varlıkları ile para fonunun faaliyetleri dondurulmuştur. AB, İran petrolü üzerinde görülmemiş bir şekilde ambargo uygulamış ve bu uygulama taraflar arasında uzlaşılınca kadar sürmüştür. İlmli lider Hasan Ruhani'nin İran Cumhurbaşkanı olması ve reformist politikalar izleyeceğini vaat etmesiyle birlikte askıya alınan Tahran ve P5+1 ülkeleri görüşmeleri yeniden başlatılmıştır. ABD Başkanı Obama'nın bölgeye yönelik ılımlı politika izlemesi de bu gelişmelerde etkili olmuştur. Yürütölen süreçte Tahran, nükleer faaliyetlerini dondurduğunu açıklamıştır.

Yapılan anlaşma neticesinde Tahran'a yönelik uygulanan finansal yaptırımların kademe kademe kaldırılması kararlaştırılmıştır. Bu durumun artan işsizlik oranını azaltacağı ve İran ekonomisinin içinde bulunduğu iktisadi buhranı aşacağı yönünde görüşler belirtilmiştir. Ayrıca ambargonun kaldırılması ile birlikte İran ham petrol ihracatının da artacağı öngörülmektedir. Yapılmış olan tarihi uzlaşi ile birlikte ekonomik canlılık ve rakabet artarak hem bölge ekonomileri hem de küresel ekonomi açısından yeni gelişmelerin olması beklenmektedir. Bu gibi fırsatlar ABD'nin İran'a yönelik dış politikasında değişime gitmesine yol açmıştır. Bu görüşle beraber maliyetli bir askerî müdahaledense İran'ın KİS'e sahip olmasını engelleme politikasının zamana yayılması ABD Hükümeti tarafından kararlaştırılmıştır.

Donald Trump yönetiminin görevi devralmasından sonra Obama döneminde İran ile yapılan anlaşmaya karşı bir duruş sergilenmiş ve ABD yönetimi tarafından anlaşmanın “yırtıp” atılması gibi sert söylemlerde bulunulmuştur. İran'a uygulanan yaptırımların kaldırılmasının zaman alacağı ve bu durumun anlaşmaya taraf ölkelerin bağıllığı hususunda izlenecek politikaların sonuca şekil vereceği görölmektedir.

İran açısından bakıldığında Sünni ölkelerle yaşanan mezhepsel ve bölgesel rekabet İran'ı harekete geçirmiş ve uluslararası toplumla arasındaki buzları eritmek İran için kaçınılmaz bir fırsat haline gelmiştir. Tahran ekonomik süreçte girdiği resesyondan kurtulmaya çalışarak uluslararası toplumla ekonomik ve ticari entegrasyonu sağlamayı hedeflemiş, yükselen işsizlik oranını düşürerek ekonomisinde ki durağan hale canlılık katmayı hedeflemiştir.

AB açısından değerlendirmek gerekirse, bölgedeki enerji petrol ve doğalgaz rezervlerinin yüksek kapasitede olması AB'nin enerji ihtiyacını karşılamada büyük önem arz etmektedir. AB'nin İran'dan yapacağı enerji ithalatı AB'nin Suudi petrolüne bağımlılığını azaltacağına ve petrol fiyatlarında rekabetin artması sonucu ciddi düşüşler yaşanacağına dair öngörüler bulunmaktadır. Bölgedeki ticaret hacmi düşünüldüğünde ise AB'nin İran'a yapacağı yatırımlar sonucu ticaret hacminin artacağı öngörülmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında İran'ın başat bölgesel güç olarak ortaya çıkabileceğı, bu açıdan bakıldığında ise Türkiye'nin bölgesel hâkimiyetinin azalmasına ve dengelerin değişmesine neden olabileceğı öngörülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin İsrail, Mısır ve Irak merkezi hükümetleri ile geliştireceğı diplomasi ve alternatif politikalar sayesinde bölgedeki etkinliğini devam ettirebilmesi ve Suriye krizinin yıpratıcı etkilerine karşı gerekli güvenlik ve diplomasi politikasını etkili bir biçimde sürdürmesi gerekliliğı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Celalifer, Ekinci, A., **İran Nükleer Krizi**,(1.Baskı) USAK Yayınları, Ankara, 2008.

Çetinsaya, G., **Rafsanjani'den Hatemi'ye İran Dış Politikasına Bakışları içinde: Türkiye'nin Komşuları**, (1.Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Dağcı, K., Sandıklı, A., **Satranç Tahtasında İran Nükleer Program**, TASAM Yayınları, İstanbul, 2007.

Djalılı, M., Thierry, K., **100 Soruda İran**,(1.Basım), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.

Ünalın, L., Gökdemir, A., **İran Üzerine Notlar**,(1.Basım) Dezanj Yayınları, Beyoğlu, 2014.

Yayınlanmış Bildiriler

Alagöz B., (2011), **İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri**, Uluslararası Orta Doğu Kongresi, Bildiri Kitabı Cilt 1, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 419-448.

Tezler

Aliyev, V., **Devrim Sonrası İran-ABD İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007.

Atasoy, D., **İran da Şah sonrası Nükleer Enerji Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2008.

İşbilen, E., **İran ve Nükleer Silahlanma Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2008.

Norouzi, S., **Uluslararası Hukukta Nükleer Programlar İran Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.

Raporlar

Dilek, K., **İran'ın Orta Asya Politikaları**, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, 2011.

Dudley, B., **Group Cheif Executive BP Statistical Review of World Energy**, BP, London, 2017.

Leblebici, V., Bingöl O., **İran P5+1 Nükleer Program Görüşmelerinde Geline Aşama ve Bölgesel Etkileri**, İstanbul, Merkez Strateji Enstitüsü, Rapor-007, Ankara 2015.

Sarıkaya, Y., **Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset Toplum ve Kültür**, Türk Akademisi Dış Politika Araştırmaları Merkezi, No.2, Ankara, 2012.

İnternet/ Süreli Yayının Elektronik Dergi Versiyonu

BBC, **BM İran'a yeni yaptırımları onayladı**, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/06/100609_un_iran, Erişim Tarihi: 18.01.2018.

Dalar, M., **İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, No:24,s.270-303., <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70030>, Erişim Tarihi: 01.10.2017.

Elik, S., **Nükleer Teknoloji ve Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu Ekseninde Türkiye-İran İlişkilerine Tematik Bir Yaklaşım 1945-2013**, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt No:13., Sayı No:2, s.1-24, <http://dergipark.gov.tr/egetdid/issue/34461/380744>, Erişim Tarihi: 01.03.2017.

Efegil, E., **İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar**, Orta Doğu Analiz Elektronik Dergisi, Cilt:4, Sayı:48., s.64-67., <http://www.orsam.org.tr/files/OA/48/5ertanefegil.pdf>, Erişim Tarihi 11.08.2017.

Birdişli F., **İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yratacağı Sonuçlar**, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:8, Sayı:15, Ankara 2012, s.33-53., <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrjt/article/view/5000098877/0>, Erişim Tarihi: 12.03.2018.

Uşaklı, B., **Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:7, Sayı:13., s.110, <http://docplayer.biz.tr/40524543-Stratejik-arastirmalar-dergisi.html>, Erişim Tarihi: 04.02.2017.

Radikal, **İran: Uranyum Takası Türkiye'de Yapılacak**, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=997227&Date=17.05.2010&CategoryID=81>, Erişim Tarihi: 09.01.2018.

Makaleler

Akbaş, Z., Baş, A., **İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları**, History Studies, Düzce Üniversitesi, Cilt: 5, Sayı: 2, Mart 2013 s.31-33. Alakuş, İ., Eylemer, S., **İnşacılık Çerçevesinde AB'nin İran Nükleer Krizine Yaklaşımı**, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:11, Sayı: 42, 2015, s.152-190. Keskin H., **Nükleer Kriz ve AB'nin İran Politikaları: Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif** Uluslararası Hukuk ve Politika, THK Üniversitesi Ankara, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:9, Sayı:34, 2013, s.87-118.

Kıbaroğlu, M., **İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?**, Avrasya Dosyası İran Özel Sayısı, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Cilt:5, No:3, 1999, s.248-280.

Köse, T., **İran Nükleer Mutabakatının Muhtemel Bölgesel Sonuçları**, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Cilt:1 Sayı:110, 2015, s.2-4.

- Oğuzlu, T., **İran Nükleer Anlaşması'nın Yeni Orta Doğu'ya Etkileri**, Bilgesam, Cilt No:5, Sayı:54 2015, s.2-4.Roshandel, J., **Iran Nuclear Technology and International Security**, The Iranian Journal of International Affairs, Cilt: 8, No:1, 1996, s.8-45.
- Sinkaya, B., **İran'ın Nükleer Programına Arap Ülkelerinin Yaklaşımı**, Orta Doğu Analiz, Cilt 2, Sayı 15, 2010, s.40-92.
- Sinkaya, B., **Donald Trump ve İran Belirsizlik ve Tedirginlik**, Orta Doğu Analiz, Cilt: 9, Sayı:78, 2017, s.1-29.
- Sinkaya, B., **İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu Ve Uranyum Takası Mutabakatı**, Orta Doğu Analiz, Cilt: 2, Sayı:18, 2010, s.22-69.
- Sönmez, G., **Nükleer Anlaşma: Tarihi Arka Plan, Bölge ve Türkiye-İran İlişkileri Açısından Muhtemel Etkiler**, Orsam, No:29, 2015, s.2-20.Taşken, C., Tunç, A., **BM'nin İran'a Uyguladığı Yaptırımlar ve Nükleer Müzakere Süreci**, Ankara Strateji Enstitüsü, Cilt No:6,Sayı:01, 2015, s.10-23.
- Ünal, S., **Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği**, Türkiye Enerji Vakfı, İstanbul, Cilt No:5 Sayı:1, 2016, s.7-46.
- Ünal, B., **İran Nükleer Anlaşması ve Türkiye'ye Etkileri**, Bilgesam Analiz/Orta Doğu,Cilt No:1232, Sayı:1, 2015, s.6-9.
- Yeğin, A., **ABD-İran Yakınlaşması Gerçek mi, Hayal mi?**,Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Cilt No:87, Sayı:1, İstanbul, 2014, s.7-19.
- Yalçın, H., **İran Nükleer Müzakereleri Kim, Neyi, Neden ve Nasıl Aldı**, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Analiz, 2016, Cilt No:130, Sayı:1 s.8.

Gazete

Keyif, Ş., **5 Soruda ABD'nin İran'daki Eylemlere Bakışı**, Birgün Gazetesi, 07.01.2018 Pazar, <https://www.birgun.net/haber-detay/5-soruda-abd-nin-iran-daki-eylemlere-bakisi-198880.html>, Erişim Tarihi: 12.01.2018.

İnternet Kaynakları

Akkoyunlu,N., **Değişen Dünya Düzeninde İran Jeopolitiği**, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AKKOYUNLU-Nil%C3%BCfer-DE%C4%9E%C4%B0%C5%9EEN-D%C3%9CNYA-D%C3%9CZEN%C4%B0NDE-%C4%B0RANJEOPOL%C4%B0T%C4%B0%C4%9E%C4%B0.pdf>, Erişim Tarihi:01.04.2017.

Akhundzada, E., Özkan, S., **İran Enerji Görünümü**, <https://docplayerr.biz.tr/15783559-Iran-enerji-gorunumu.html>, Erişim Tarihi: 09.10.2017.

Avcı,E., **Petrol ve Doğalgazın Dünyadaki Önemi ve Türkiye-İran Enerji Politikaları**,[http://usbed.org/yayinlar/petrol_ve_doğalgazın_dünyadaki_öne mi_ve_türkiye_iran_enerji_politikaları.pdf](http://usbed.org/yayinlar/petrol_ve_do%C4%9Falgazın_dünyadaki_öne mi_ve_türkiye_iran_enerji_politikaları.pdf), Erişim Tarihi:10.03.2018.

Aydın, D., Tekbıyık, A., **İran Nükleer Programının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri**, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84561>, Erişim Tarihi: 20.01.2018.

Cordesman, A., **Understanding the Key Judgments in the New NIE on Iranian Nuclear Weapons**,http://www.bits.de/public/documents/iran/060221_iran_w md.pdf, Erişim Tarihi:03.02.2018.

Chubin, S., **Iran's Nuclear Ambitions**, <http://carnegieendowment.org/2006/09/18/iran-s-nuclear-ambitions/906>, Erişim Tarihi:01.05.2018.

Demir, H., **Basra Körfezi Petrolü, İran ve Yaptırımlar**, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13140?dil=en>, Erişim Tarihi: 01.05.2018.

Ferguson, C., Fitzpatrick, M., **A Symposium on Iran's Nuclear Program**, https://www.cfr.org/content/meetings/iran_symposium_final_wrapup.pdf, Erişim Tarihi: 23.03.2018.

Karbuz, S., **Yaptırımlar Sonrası İran Gazı**, <http://petroturk.com/makale/yaptirimlar-sonrasi-iran-gazi>, Erişim Tarihi:01.05.2018.

Kerr, K. P., **Iran's Nuclear Program: Status**, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL34544.pdf> Erişim Tarihi: 25.12.2017.

Keskin, Arif., **Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikası: Saldırganlığının Rasyonelleşmesi**, <http://www.asam.org.tr/temp/temp33.pdf8>, Erişim Tarihi: 01.11.2017.

Mustafa Kibaroglu, **İran'ın Nükleer Güç Olma ve Batının Tutumu: Şaha Destek, Mollalara Yasak**, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu1%20makale/mustafa_kibaroglu.pdf, Erişim Tarihi: 04.02.2018.

News, Sputnik, **İran: Irak ve Afganistan'da ABD ile İşbirliği Yaptı**, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201606291023630707-iran-abd-rafsancani-afganistan-irak/> Erişim Tarihi:10.07.2016.

News Sputnik, **Trump İran Nükleer Anlaşmasından Çekiliyoruz, Yaptırımlar Yeniden Geliyor**, <https://tr.sputniknews.com/abd/201805081033357559-abd-iran-donald-trump-nukleer-anlasma/>, Erişim Tarihi:16.05.2018.

Rahiqi, J., **Resolution 1929 (2010) Adopted by the Security Council at its 6335 th meeting**, http://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1929-2010.pdf, Erişim Tarihi 10.03.2018.

NewsSputnik, **Trump İran Nükleer Anlaşmasından Çekiliyoruz, Yaptırımlar Yeniden Geliyor**, <https://tr.sputniknews.com/abd/201805081033357559-abd-iran-donald-trump-nukleer-anlasma/>, Erişim Tarihi: 16.05.2018.

Şahin, İ., **İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri**, https://ecitydoc.com/download/irana-ynelik-yaptrmlarn-kaldrılmasnn-trkiye_pdf, Erişim Tarihi: 10.11.2017.

İyi Bilgi.com, **İran Sarı Pasta Üretti**, http://www.iyibilgi.com/haber.php?haber_id=188005, Erişim Tarihi: 22.06.2018.

Zenginoğlu, S., **11 Eylül ve Sonrası: Terörizm, Petrol ve Nükleer Tehdit Ekseninde Ortadoğu**, <http://docplayer.biz.tr/41954152-Ii-eylul-ve-sonrasi-terorizm-petrol-ve-nukleer-tehdit-ekseninde-ortadogu.html>, Erişim Tarihi: 12.07.2017.

ÖZGEÇMİŞ

27 Eylül 1984, İstanbul İli Şişli İlçesi Doğumluyum. İlkokul ve Ortaokul öğrenimimi İstanbul ili Şişli ilçesinde, Lise eğitimimi İstanbul ili Beyoğlu ilçesinde tamamladıktan sonra Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksel Okulunda, Dış Ticaret Bölümünde eğitim almaya başladım. Bu bölümden 2007 yılında mezun olduktan sonra Anadolu Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi'nde İktisat Bölümü'ne kaydoldum. Bu bölümden 2011 yılında mezun oldum. Bu süreçte çeşitli kurumsal firmalarda çalıştım. 2013 yılında, acemi birliği İskenderun / Hatay, usta birliği Umurbey / Çanakkale de Bahriyeli olarak askerlik görevimi ifa ettim. Askerlik görevimi tamamladıktan sonra 2013 yılının Ekim ayında Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Tezli olarak Yüksek Lisans eğitimine başladım. 2014 yılının Eylül ayında İngiltere'de 6 ay süreli olarak dil eğitimi aldım.

Özel İlgi Alanlarım, Orta Doğu, güvenlik ve milli istihbarat örgütleridir.

Yabancı Diller; İngilizce

Tarık DEMİR